

حق کی سند و خیال

پیشرو محمد صابر خان صاحب و صاحبزادی

کتاب خانہ علی گڑھ یونیورسٹی

”خاڪيءَ“ سندو خيال

مرچيندڙ

ميمڻ محيّد صابن ”خاڪي“ پنجمورائي

سميچيندڙ

گلزار علي ”مسافر“ ميمڻ

بزم اعجاز

نيو سويڊ آهار ضلع ڪلياري سنڌ
2013ع

”خاکھی“ سندو خیال

سرچیندڙ: ميمڻ محمد علي ”خاکھی“ پانچمڙي

سهيڻ پندڙ: گلزار علي ”مصالحو“ ميمڻ

ڇاپو: پهريون 2015ع

پڄاڻيندڙ: وزير اعجاز نير سعيد آباد ضلع مٽياري سنڌ

مضمون نگار: مظهر علي ميمڻ ۽ تقي محمد سومرو

ڇپيندڙ: شورش پرنٽرس، هيٺ آباد سنڌ. 03337578430

ايمڪو: 2001

مليخ جو سنڌ

گلزار علي ”مصالحو“ ميمڻ

گورنر پنج سوڍو، مظهر سعيد آباد ضلع مٽياري

رابطو لاءِ: 03003951577

”KHAKI” SANDO KHAYAL

By: Memon Muhammad Salim ”Khaki” Panjwari

Compiled by: Gulzar Ali ”Musalhi” Memon

Published by: Saam-e-Ajuz, new Seewadabad, Dist: Mithan Sindh.

1st Edition: © 2015

Composed by: Muzhar Ali Memon & Madsheen Sajwan

Printed by: Saam-e-Ajuz, Hyderabad, Sindh. 03337578430

Price: Rs. 200/-

فهرست

۵	گلزار علی "مسافر" میمن	* به اگر
7	سید سجاده الرحمنی شاهراشدی	* ادعای مشکلات
9	نظیر احمد علی گلزاری	* تخریب
12	میر محمد پیروزانو	* آن مامورین چی سته مران (سها گدا)
28	"منصور" دیراکی	* املار
24	گلزار علی "مسافر" میمن	* پنجسوی جو تاریخی پس منظر و مناسبت
37	میمن محمد حسین "مسافر"	* خود نوشت احوال زندگی

متن

59	* ایات
69	* داجن
79	* حقایق
89	* غزل

هادي مېهنهجي حال تي نظر ٿوري حڪم.
 حقيقت مون حال جي توکي ثابت ڪر ڀڄ.
 منشا رکي من ۾ آيس ٿاڙڻ تنهنجي تي
 "خاڪي" مندي خيال تي شائع حڪم نظر.
 مخلص سڀ منظر مظهر ۾ معلوم ٿئي
 "خاڪي" پڇيو ٿي

۲. اکر

مڪتان آئين، مڪتبان ويندين اها هڪا سٺ سڄي آيئين.
اصل تون مڪتبي مڪر ٿر سان اصل مڪتبي مڪرت تنهنجي
(مرشد سائين امجد علي)

انتهايت غرضي، جي ڳالهه آهي، جو پاڻ سائين مرحوم محمد
صالح ميمڻ ”خاصگي“ پنجمورائي، جي مڪتبان جو مڪتبان پنج سوانح
حيات ڇپائي، جي زبور سان آراست ٿي منظر عام تي اچي رهيو آهي.
پنڌه عاجز ڪي ان عظيم انسان سان خانداني ۽ رشتيداريءَ جي سڳوري
جو شرف حاصل ٿيل آهي. صوفي ست ۽ روحانيت وارين ڪي اها چڱيءَ
ويت پروڙ آهي ته عاشق باق جو هر نڪتل گفتو يا مڪتبان معنيٰ سان
پرڀل هوندو آهي. پاڻ سائين جن ڪي 1958ع کان مرشد سائين مير
محي الدين شاهه راشدي المعروف امجد علي شاهه جي صحبت
مڪتبان نصيب ٿي ۽ اهو تعلق زندگيءَ جي آخري گهڙيءَ تائين قائم
رهيو. کين پنهنجي مرشد جي صحبت ۽ اثر هيٺ جيڪا هدايت ۽
صحبت نصيب ٿي، تنهن کان متاثر ٿي پنهنجي زندگي گذاريائون. ان
سان گڏ، پنهنجي حياتيءَ ۾ هڪجهڙو مڪتبان ۽ شعر به ڇپايون. ان مواد
ڪي سهڙڙن مون پنهنجو فرض پائين ڇو ته منهنجي پرورش به سندن
هٿن ۾ آي هڪڙو سان ٿي ۽ ننڍپڻ جو جيڪي وقت گذريو اهو سائين گڏ
گذريو ان مڪري اها ڳالهه منهنجي اولين فرض ۾ شامل پئي ٿي. ته
آئون سندن مڪتبان ڪي سهڙي مڪتبان جي صورت ۾ آڻيان. انهيءَ
سلسلي ۾ مخصوصي طرح آئون تمام گهڻو ٿورا ٿو آهيان سائين سجاد
الرسول شاهه راشدي (سجده نصيب) جو جن جي رهنمائي ۽ قيمتي
مشورن تحت هيءَ مڪتبان ترتيب ڏئي سگهيو آهيان. ان کان سواءِ
ٿورا ٿو آهيان محترم فقير امداد علي لغاري محترم سائين مير محمد

پيرزادو محترم بشير احمد هيستائي، عزيزه محبوب علي ميمڻ
 عزيزه قربان علي ميمڻ، عزيزه عمران علي ميمڻ (ڀٽڻا) ۽ عزيزه نجم
 الدين ”گل“ ميمڻ جو جن هن مجموعي ۾ آيل حڪاڻن کي سهڻو ۽ ان
 کي ترتيب ڏيڻ سان گڏ، پروف پڙهڻ ۾ مدد ۽ رهنمائي هڪئي مهربان
 پڙهندڙن جي خدمت ۾ عاجزان عرض آهي تہ مواد جي حوالي سان يا
 ٻي طرح خطا ۽ خامي نظر اچي تہ خطو جي عين سان درگزر هڪري
 مطلع هڪندا تہ جيئن پئي چاهي ۽ ان جو جوڳو ازالو هڪجي.

پنهور سٺو

18 مارچ 1436ھ

مطير 3 آڪٽوبر 2013ع

احقر

گلزار علي ”مسافر“ ميمڻ

دعائے کلمات

ابجوهڪي نذر پر سائي واپا وارو بہ ھڪو ھوندو
سچو مڪمل ۽ سالم دل صفا وارو بہ ھڪو ھوندو
(پير امين)

مٿئين ڪافيءَ جي مٿن کي آئين استاد محمد صابن ميمڻ عرف
لقير صاحبڏني ”خاصڪي“ پنجورائيءَ کي اربين ٿي ڇو تہ استاد
صاحب واپا سائين امينڙن جن جو عمران محض علمي ھوندو ۽ پاڻ
سائي ٿي رهيو آھي استاد سائينءَ کي رب پاڪ جيڪا خدا داد
صلاحيت عطا ڪئي ھئي اھا ھڪ اديب عالم ۽ محقق کان مٿاڻھن
ھئي پاڻ پنھنجي شعر گوئيءَ ۾ حقيقي خلق ۽ مرشد جي لٽا کي
مٿاڻھن رکيو اٿائين سندن علمي فصاحت ۽ بلاغت اعليٰ درجي جي
ھئي ۽ اھڙا انسان قليل تعداد ۾ ھوندا آھن استاد صاحب واپا سائين
جن سان زندگيءَ جيئن آھي گھڻين گڏ گذاريون جيڪي شايد ھنن
۽ اسان لاءِ بہ نہ گذاريون ھونديون مطلب تہ استاد صاحب واپا
سائينءَ جن جي روحاني پيغام جو صحيح معنيٰ ۾ شارح طاقت جو
چاڻو ۽ مبلغ انسان جو جيڪو بنا ھڪنھن زماني جي طمع جي ھڪ
سچي پجي لقير جي صورت ۾ اھو ھڪ پنھنجو فرض سمجھي
سراڻجار آھندو رھيو ھن جي انداز بيان کي دنيا ۾ ھڪو ھڪو اڻائي
سگھندو جنھن سلسلي سان عملي تعلق ھجي ۽ روحاني تلقين بہ
ورائ ھجي آھي خوشين استاد صاحب ۾ سٺو سچڪڙو موجود ھيون
پاڻ انگھاريءَ جو مجسمو ھوندو ھن ان جي عملي صورت ۾ ھو ھو
انسان کي خدا جو مظهر سمجھندو ھو سائي جيڪو بہ ماڻھو ھڪ
دعو مليو سو کيس زندگيءَ ۾ وساري نہ سگھندو اھو سندس ڳرائي
پرل رھي جو ھڪمال ھن جو جيڪو ماڻھو ھڪ دعو واپا سائينءَ جي
منھاني تي آيو تہ اھو ان سان واڳجي ويندو ھو ٻيڙي ھئي استاد

صاحب جي پرديار صورت، اوترو ٿي هئي سندس بصيرت، استاد صاحب هڪ هر دل عزت شخص هو. سندن علمي قابليت اها هئي، جو پاڻ پنهنجي ٻن پيرن، اميرن، عالمن، مولوين ۽ فقيرن سان بحث مباحثن يا هڪجهڙي هفتا هئا، ته پاڻ مڪمل دليل سان ان کي مطمئن ڪندا هئا، ۽ ٿو سندس هڪجهڙيون غور ۽ فڪر سان ٻڌندا هئا. ٻيا سائين! جن جي رحلت کان پوءِ استاد صاحب اسان جي نظرداري هئي ۽ آخر تائين اسان کي سهائيندا رهيا. اهڙي طريقي سان هن پنهنجي ناني جو حق ادا ڪيو. ٻيا سائين! جن جي رحلت کان پوءِ سندن محفل جا آهاڙا مقرر ڪرڻ ۽ استاد صاحب وٽو هڪدم ادا ڪيو. پاڻ خود هڪ شاهه راڳ جا چانو ۽ ڳائڻا هئا. پاڻ هڪجهڙين جا مور هئا. سگهڙ ٻه سندن هڪجهڙين مان پنهنجو رس چس مائي وٺندا هئا. استاد صاحب جي هڪري هن مشغلي جو مائيدار منديل رهيو. استاد ۽ سجاد ساجده ۽ ڳڻن جي تمام گهڻائي هئي، جيڪا اڄ هڪڙن ۽ ٻن ۽ ٽن ۽ گهٽ ٿي اچي. ان جي رکيل پيڙهه جي پٿر تي تصوف جي عمارت وقتا فوقتا پنهنجون ٿڌ آڻيون مائيندي رهي ٿي. اسين ته اهو سمجهون ٿا ته اسان جي مشغلي جي محفلن ۽ مصروفيتن ۽ خود استاد صاحب هن جي روح جي موجودگي هوندي آهي. آخر ۽ آئين استاد صاحب ۽ ان جي اولاد لاءِ دعاگو آهيان جيڪو اسان سان اڄ ڏينهن تائين ان محبت کي ٺاهيندو اچي ٿو ۽ خاص طور تي سندس پالشي گذار هلي! لاءِ جيڪو استاد صاحب جي پياري کي چيائي، منظر عام تي آئي رهيو آهي.

والسلام
سيد سجاد الرسول شاهه راشدي
نور سعيد آباد

محترم ذہ بیاد محبی الدین شاہ راجستانی صاحب گلا استاد صاحبہ انور بیگم
استاد محبت عالم بخاری و نظیر احمد بیگم و بھائی آفریں

محبت وار خانہ بیگم
("محبی" مرید)

محبت علیا بن "شاہنشاہ"
("محبی" مرید)

شهداء

میرزا محمد علی خان

میرزا محمد علی خان

تقریظ

سونهن تنهنجي، سان ڀريل، سائين سچو منسل آ.
مظهر تون مولا سندن عالم عجب اظهار آ.
اعظم استاد علي لغاري

سال 1968ع قاري شهر نيو سعيد آباد مان پير جهندي وارين جي خاندان مان پير محي الدين شاه عرف اعجاز سائين به محمد فقير ڪٽياڻي جي مهلي تي آيل اسان جي بزرگ نواب حاجي اميد علي خان سان اتي سندن ملاقات ٿي ۽ پوءِ نواب صاحب جي دعوت تي قاضي پير آيل اتحفل پنج راتيون درگاه حضرت نواب ولي محمد جي من جي صحن ۾ عالمان ۽ موليانا مڪچهرين ۽ راڳ جون محفلون ٿينديون رهيون. ان کان پوءِ سائين اعجاز علي شاه ۽ سندن فقراء اڪثر هڪري هر سال ڪٽياڻن ۾ سالياني مهلي تي ايندا رهندا هئا هن وقت به سندن فرزند سائين سجاد الرسول شاه به ان ناتي کي نپائيندا آهن. سجاد سائين ڪٽياڻن جي مهلي کان علاوه فقير نواب ولي محمد سائين جي مهلي ۽ درگاه جهوڪ شريف جي مهلي تي به حاضري ڀريندا آهن.

سائين اعجاز شاه جن جي فقراء ۽ نمايان طور نظر ايندڙ سندن بچين جو مھڻو ساٿي، سندن فن ۽ فطرت جو پارڪو سچو محبش ۽ طالبه فقير محمد صابن ميمڻ (صاحبڏتا هو هي) فقير بليادي طور پيشي جي لحاظ کان تعليم کاتي ۾ استاد هو. ان کان علاوه هڪ انهن شخص شمس ديني علم ۽ طريقت جي وارين زمين کان پڻ واقف هو. استاد محمد صابن ميمڻ بلند اخلاقي شوقين امن جو پيغامين سچ جو گولائو ۽ محبتن وڻج وارو هر دلعز انسان هو.

کتابن واري مياڻي تي جڏهن سائنس تفصيلي ملاقات ٿي ته مزاج ۽ طبيعيت ۾ هڪ جهڙائيءَ سبب ۽ غيالات ۾ هر آهنگي جي هڪجهڙي آئين هڪجهڙي کي قريب اچي ويهين. محفل دوران پاڻ منهنجي ڀرسان اچي ويهندو هو ۽ ڦرائي رندي توحيدِي هڪلن جي گهاٽي. شر تار کان وٺي انهن هڪلن ۾ سبيل معنوي نشانات تي شمار معلوماتي تصوير هڪندا هئاسين. جيئن هڪٻن فرمايو آهي ته:

هڪند هر جنس يا هر جنس پروان

هڪيوتر يا هڪيوتر. پاڻ پاڻ سان

يعني: ”هر پکي پنهنجي جنس واري سان ملاهندو آهي. هڪيوتر هڪيوتر سان ۽ پاڻ پاڻ سان“ فقير صاحب کي اوائل جوانيءَ ۾ هڪ مجاز جي گهري چوٽ لڳل هئي. جنهن جو اثر آخري وقت تائين سندن طبيعيت ۾ موجود رهيو. هڪ دفعي محمد فقير ڪتابن جي مياڻي تي محفل جي دوران اڇاڻڪ سندن طبيعيت ۾ فقير آسج ۽ آين پاڻ بهي ۽ ساڙ کڻي فقير وٺي محمد جن جو هڪلار لڳائي سڄي محفل کي وجد ۾ آڻي چڙهيائين ۽ ان وجد جي دوران هڪلن ماڻهن جي اکين ۾ لڙڪ نظر آيا. ان کان علاوه پاڻ جهوڪ شريف جي مياڻي تي اچڻ کان پوءِ اسان جي ڀاريءَ تي طرح ايندا هئا ۽ سماع جي محفل ۾ حضور وٺندا هئا سندن هڪ دوست سيد فيض محمد شاھ ويلي ڳوٺ اڀرڻو شاھ اتعلو مورو ڳاڙھ هڪڙي ته آئين جڏهن هاڻ اسڪولن سڪرنڊ ۾ استاد هيس ته اسڪول ٿيو سعيد آباد ۽ سڪرنڊ ۾ استاد محمد صدين ميمڻ سان قرب چون هڪجهڙيون ٿيون ۽ اهو سندن مجازي چوٽ وارو ٿڌ هو ان مجازي چوٽ جو مٿن ايترو اٿر هو جو سندن پنجهار وغيره جي رنڊ به سندن دوست ۽ عزيز پاڻ وٺي سندن گهر وارن کي ڳوٺ رسائيندا هئا جڏهن ته هيءُ فقير پنهنجي مجاز ۾ مست رهندو هو سندن خوديءَ جو عالم اهو هو جو هڪ دفعي ٿنڌي الهيل طرف سندن ويڻ ٿيو اڪند سان سندن کيسي مان پيسا ختم ٿي ويا. هن پاڻ هڪٻن کي به سوال نه هڪيائين بلڪه هڪ درزيءَ جي موڪلڻ تي ويا ۽ درزيءَ کي چيائين

تہ انہی درخسڪو حڪم ڄاڻندو آهيان ڇا تين مون کي حڪم ڏيڻو
 سڄو لاءِ ٿينديون؟ ان دريڳهه سندس آزمودي وٺڻ لاءِ کيس هڪ وڳو سڄو
 لاءِ ٿيو سڙائي سٽي ٿي تہ ان دوشڪاندار کيس اٽي مستقل حڪم ڪريو
 جي آڇ ڪئي ڇو تہ عيد جو مولمو هو ۽ حڪم بہ گهڻو هو مگر استاد
 هڪ بہ وڳو سڄو بہ پنهنجي مزوري وٺي اڳتي روانو ٿيو حياتي جي
 اوائر کڻ وٺي آخر تائين سندس روحاني تعلق ٿيل سائين اعجاز علي
 راشدي سان رهيو ۽ پاڻ هر طرح سان اهو ناتو آخر تائين نپاڻيندا آيا.
 استاد محمد صابن ۽ سائين اعجاز جو اهو روحاني رشتو تمام گهرو هئو
 ۽ جيڪڏهن استاد محمد صابن کي ”عمران اعجاز“ چئجي تہ وڌاءُ نہ
 ٿيندو. پاڻ سائين اعجاز سائين جن جي رحلت کان پوءِ سندن هڪلام
 کي سهيڻ بندو رهيو ۽ آخر ۾ کيس قلعي صورت ۾ ترتيب ڏئي مڪمل
 ڪيو. جيڪو هڪ وڏو حڪم هو ”شخن اعجاز“ يا ”مخزن اعجاز“ جهڙا
 ناياب هڪتاب اسان وٽ ڇپيل صورت ۾ موجود آهن انهن جو بنيادي
 مواد گڏ ڪندڙ ۽ ترتيب ڏيندڙ استاد محمد صابن ميمڻ ٿي هن

اسان کي خوشي آهي تہ موجود محمد صابن ميمڻ جن جو پائتيق
 سائين گلزار علي ميمڻ سندن هڪلام کي ڇپائي پڌرو ڪري رهيو
 آهي. اها وقت جي اهم ضرورت آهي تہ اسين پنهنجي هن باشعور
 باهڪردار شخن پريد ۽ شخن شناس جي سوانح ۽ هڪلام کي نوجوان
 نسل آڏو پڌرو ڪري پيش ڪيون. تہ جيئن اڄ توڙي ايندڙ نسل جا
 باشعور افراد هن تاريخي ورثي سان ڄاڻ حاصل ڪندا رهن.

خادم القراء
 فقير امداد علي لغاري

لاهور
 8 نومبر 2014ع

ٻن ساميبن جي سنڌ مَراڻ، جن جي گوڏ ڀرين ۾ گل!

جڏهن روس جو سوشلسٽ انقلاب آيو ته اهو ٻراڻي نظام کي
اڏي ڇڏيو. روسي حڪومتي پاليسِي حڪومتي ٿي پيو. ليڪو ڇوڪرو ٿي ته ان دوران
روس ۾ ڇا وڃايو ۽ ڇا ڀاتو. تڏهن اٽلن جي ليبريشپ ڇيو ته جيڪڏهن
وڃائجندڙ شين کي ڏسجي ٿو ته ملڪ حڪومتي طور تي تباهه ٿيڻ ۾
اچي ٿو. پر جڏهن ڏسجي ٿو ته اسان جو روسي لوڪ ادب ۽
ڪلاسيڪل ادب محفوظ آهي ته ڇوڪرو ٻڌي ٿو ته اسان هڪجهڙو نه
وڃايو آهي. ڇو ته ان ادب ۾ قومن جون ڳڻائون ٿيون جيئن جو تين
ڏند هونديون آهن. ڇوڪريون، پهاڪا، محاورا، اصطلاح ۽ ترڪيبون
جنهن ٿاڻي ۽ پٽي ۾ اُٿل هونديون آهن. اهو پاڻ ۾ قومي ٻولي
ثقافت، تهذيب، ريتن ۽ رسمين سان ڳڻيل آهي ۽ ان آهي، جو
حڪم ڏيندو آهي. جنهن ۾ جهاتي وڃي ملڪ قومي تشخص نمايان ٿيو
بيٺل ٿيڻ ۾ ايندو آهي. اها قومن جي سڃاڻ ۽ مزاج جي نڪت هوندي
آهي. جنهن مان سڄي قومي جان ملي سگهندي آهي.

سنڌ ۾ دنيا ۾ جي مذهبن ۽ ڳڻائون گذاريون آهن. ته انهن جي
رهڻائين کي هن ڌرتيءَ مان پنهنجيائپ جو احساس ٿيڻ ۾ آيو آهي.
انهن جي تعليمات اصولن، طبيعتي لائن، رهڻن، ڪهڻين جو پتو
پوندو آهي. انهن مڙن سبب ڳڻائي هن قور جو انساني احساسن وارو
مزاج ۽ لائن ڳڻيو آهي. هنن اڳيان ’رامز‘ ۽ ’رجير‘ انساني اشتراڪ
ڳڻڻ جو سبب بڻيا. ته هڪي نفرتن وارو غير انساني سلوڪ ڏٺو سنڌي
ماڻهن جو ان قسم جي سماجي ٿاڻي پٽن مان گذرندي طبيعيا ۽ مزاجاً
صولي ملڻ صورت ۾ اظهار وڃي پيو ته سنڌ ۾ زرخيز زمينون
سنڌو ندي، موسر جون چار چٽيون پٽيون ڦٽيون مهيا خلق ڪري

مصري جو مذهبي شين جو ۽ مال متاع جو ته سنڌ جو ته مرحڪن هئي. واپڪن ان وقت معذني وسيلن جي پڻ ڀرمار هئي. پيٽرول، گئس ۽ ٻيا مڪثيون اليڪٽرڪ ڌاتي جيڪي منجهس وافر مقدار ۾ موجود هئا انهن پهرين حڪمرانن کي هن مٿان حملو ڪرڻ لاءِ وليا ٿورن ٿا پئي اڪسيو ۽ اُتساهي جن جي حملي کان پوءِ جيئن جهن هتان جي ٻوليءَ کي مٽائڻ جون سازشون پئي پيئيون ۽ تهذيب ۽ ثقافت تي وار ڪيو. انهن تيلن هتان جي ماڻهن جو ويو انهن سان والهاد ۽ جلدبائي جهڻڻ ٿيڻدو ۽ اُتساه وڌندو انهن شين جي اظهار ۽ اشتهاريءَ طور شعريءَ خصوصاً واٽرڊ مڪثيءَ ۽ بيتن کي فطري انداز ۾ ڳارائي محفلن مچائي ۽ ان کي مشهور ڪرڻ لڳا. فوري چنيسر جي آکاڻي ڪي ٻهڪوئيءَ جي آکاڻي ۽ الف ليلى جو قصو پانين جي ڇهن تي ڳائي ڳائي رات مان ٽيهن ڪري ٿي ڇڏين ته جنگ جي انداز ۾ ڳايل صورتاڻا مڪثو ۽ ڀڳتون قومي تشخص جي علامتن جي اظهار ۾ لکي وڃن ۽ سنڌ سراپا حويلن جو مشخانو بڻجي وئي. جتي لڙ ۾ شاه عبداللطيف ڏا ۾ي بيتن ۽ والين جون ٺوليون هيون جتي اُتر ۾ دراز سراپا ڏنهور بڻجي اُٿي جيئن:

مٿن ته ڪوئي خيال هان بولسان نال خيال ٻي
اسول سرست

جتي غوث غير محمد هيڻائي چئي ته:
تير اکين جا ڏاڍا ڏکيرا سيني لڳن ٿا سلوان
نار سڪيو آئين توان مقلدن جي مارڻ لند

نصريور جي جيڪي مٿيءَ مان اُٿندڙ صدا ته:

"مصري" سور ملڪ جو ماڻھو روح ٿيڻ ۾ آ وحدت وائي
هر جاءِ هوت حضور حملو ٿي حسن حضرت جو
ڌات نيسرو نور آيو سانگ جيڪي صورت جو
(نصريور جا)

وڏي جتي مخدوم محمد زمان "طالب الموليٰ" جن جون ٿا ته:
مڪثن ڪن نه آئي مخدومي پيري
اسان لاءِ پلي آ فضيلت فقيري

محمد عظیم آفریدی

آپ کا نام:

المستخلص:

خود سوال هتا سورت هتيا. بگهتار هتيازي نا هجي.
اشاره عليه السلام

www.elsevier.com/locate/jmb

عشق عشق ہی ہو مومن تیرے پرچہ واکاوی ویر
 لائق ارتقا نہ لہی تیرے سچ چوندو عشق
 "روحِ حل" راہِ پرین کی جان گھسی گھوسن گھسی
 تو رہا سپن پر عیشکاری چلن پر نشہ نہ حکومتی لیس
 ما حکایتی حکری ہیں ہا سانی عظیمہ اللہ پر

سید علی گوهر شاہ "امیر" چوریلو

آگ بہ عکسوں کے خلق ہو یا پاپ آئینہ جی رہی
 "عاشق آہن اہی آگے جنوں آگ جی آہی"

عمل الفهرست الكتابية لمطبعة

مڪاري مڪين جي مڪاري آا مڪارين مڪيان مڪن جون
 نه نه مڪير مڪائون مڪير اسان مڪير مڪاري هوند مڪاري
 اسين پاڻ اٿمارا مڪائون نه مڪنهن جي مڪاري
 "مڪل" مڪا مڪا مڪاري نه مڪائون مڪارين مڪن جون

پیشی لڑھکوں پر مبنی مکتوب میں ان کے ہر ایک
الفاظ کا احوال ہے۔ آج کل کی سٹیٹس اور
(میں نے یہاں اشارہ کیا)

ايمان پيو لڳي جن مڃي سٺو وحدانيت جو نيت پئجي پئي آهي
۽ ٻيو طرف جن نه آواز اچي رهيو آهي ته ”طرف مڙوئي ٿي ٿيو“

ان وقت ۾ راشدي خاندان جو چشمو ۽ چراغ سائين محي الدين راشدي عرف ”پير اعجاز“ جن ان سموري تعليمات کي شواڪي ساندي ۽ معياري هڪ مرڪز قائم ڪئي. جيڪو ان سموري وحدانيت سان واسيل سنڌ کي پنهنجي شاعريءَ رستي ۽ راڳ رنگ جي محفلن ذريعي چڻ ۽ موڪلي، جي ڌڻ کي آڻي هيان ڪيو.

شعري ان شرايد جن شري سي سون ٿيا.

سهرڙي ٿي شرايد هڪڙي تن کي ڪٽيا.

(خواجہ محمد زلمي نوري شري)

هر جمعي جي رات جو اتي سندس محفل ڳائڻا فراهي انداز ۾ پيش ڪندا هئا، جتي ان محفل جو حقيقي پير اعجاز شاھ راشدي خود پاڻ به موجود هوندو هو. رات ۾ راڳ جي محفل زوان زوان هوندي هئي ۽ لڳندو هو ته نيو سعيد آباد ملتان ڳوڙهندڙ سترن جو ٽهه ڳوڙهو پڻ ڌڻ هائي، محفل کي ڀٽي ۽ ڦيرين سان گڏ ناچ ۾ رتو رقص هوندو هو. هئا جون ٺهرون سعادت سمجهندي سازن ۽ ڳائيندڙن جي آواز کي هنج تي کڻي ۽ ڀورا ٿينديون هيون ته چڻ ته اسين هڪ گهڙي لاءِ ”ڪوٺيا“ ۾ ملهات جلال الدين ”رومي“ تي ٿيندڙ رقص ۾ شامل هوندا هئاسون يا ظنڊو جي ڳالھ جي آوازن تي سڀو هنج ملان سير ڪندا هئاسون. هونئن به هر هڪ محفل ۾ موجود گهڻن ماڻهن سان هڪي چنڊ ان جو مرڪزي ٿيندو هوندو آهن. سائين اعجاز راشديءَ جي ان محفلن جي جان چڻ ته ظير محمد صابن ميمڻ هوندو هو.

مشغلي جي ساري سونهن ساڻي تنهنجا ماڻا هئا.

(شيخ ابد)

سانوري رنگ جي سنهڙي سڀو ڪٽڙي ڳوڙو - اهو انسان جنهن جي ڌڻ ۾ پير اعجاز راشدي جهڙي تي محفل جا خمار ۽ ڳائڻن جي لفظن جي اصلاح ڪندو رهندو هو ته سان ڌڻن کي کڻي پوڻ تي چڻيندو به رهندو هو. انهن جي شز سان شز ملائي ۽ راڳ کي گس پيو لڳائيندو هو. جڏهن سندس ڳائڻ جو وارو ايندو هو ته ڪيترائي کڻي بهي راڳ ۾ شروع ٿيندو هو. پير اعجاز شاھ راشديءَ جي هڪڙي

مڪلام ۾ آءٌ ٻيوئي جي حساب سان چار پنج غزل پيش ڪري ويندو هو لفظ سندس ذات مان ايترا ته سواندي ٿي نڪرندا هئا جو عجب لڳندو هو. اهي ساڳيا لفظ ٻين جي زبان مان نڪتلا، پر انهن ۾ ايترو تيزي هڪون هي، جيترو سندس زبان مان نڪرندي مٿاس آيتندا هئا اصل ۾ لفظ به ساڳيا هوندا هئا ۽ راڳ به ساڳيا هوندا هئا، پر اهو هڪلن جي اندر جو احساس ۽ جذبو هو جو انهن راڳن ۾ وائيهڪ ٺڪار آئي ڇڏيندو هو هيءَ راڳو ڳائڻو نه هو پر خود شاعر به هو فقير دل صوفي به هو ته هڪ ئي هنڌ تي سموري هڪائيت به هو آيتنڙ مهمانن جي آڇيلن کلي وٺي چانهن پائي، ٽائين مائي، ڪراڻي ٽائين، راڳ رنگ جي محفل کي ترتيب سان مشفق هڪراڻي ٽائين، ٿوري محفل پر غلست ٿيڻ کان پوءِ جا لوازمات ٽيهارن ٽائين به هيءَ اڪيليون ماڻهو پنهنجي پاڻ ۾ چڻ ته هڪ جماعت هوندو هو شايد اهو ئي سبب هو جو شاعر عبداللطيف ڀٽائيءَ کي به چوڻو پيو هو ته:

ماڻھون سڀ نه سھڻا، پسڻي سڀ نه سھنج

هڪنن هڪنن ماڻھو منجهه آڃي، ٻيو بهار جي

فقير محمد صابن ميمڻ تي لکڻ لاءِ هڪڙي زاريا ٿي سگهن ٿا، جيئن هڪ سٺو شاعر، سٺو فقير، يار وٽس سٺو ڳائڻو ۽ پنجوڙي شهر جو هڪ بهترين شهري وغيره. پر مون کي سندس شاعريءَ واري پهلوا تي لکڻ جو حڪم ٿيو آهي ان لاءِ هن وقت منهنجي هٿ ۾ سندس هڪجهه وائين، هڪٻين، غزل ۽ بيت آهن، جن کي ماخذ بنائي آئون سندس شاعريءَ متعلق هڪجهه سٽون هڻي لکي رهيو آهيان. سندس سمورو مڪلام صوفيانو هوندي به قراڻي نوعيت جو آهي پاڻ جيئن ته راڳ رنگ جي چاڻ رکندڙ ماڻهو هو ان هڪڙي سندس سموري جو سمورو مڪلام ڳائڻ جا مڪمل لوازمات رکي ٿو سندس وائين، هڪٻين، غزل ۽ بيت جيڪي هڪ مقرر هڪ وزن ”پند وڻيا“ تي چيل آهن هڪجهه وائين ۽ غزل نما هڪٻين، علم عروض تي پڻ سرچيل آهن پر انهن جو به انداز ڳائڻجي سگهڻ وارو آهي گویا اهي چڻ ته جهونگاري لکين ٿيون هجن، جيئن.

هڪانهي پڻ هڪڙي يا پنهنجي ۾ پس آهيون پورا.

(محمد علي خاصي)

هڪنهن محبت ۾ يا هڪنهن خيال ۾ گم سر هئڻ واري هڪنهن

جو چئو اظهار مٿي بيان هڪڙي ۾ آهي ۽ ائين ان ۾ ئي انساني

وس خدا جي ظهور واري وحدت الوجودي عنصر جو اظهار پڻ هيشن ٿو

هڪري

اٿس جي چوڻي. پاڻ ٿو ٻولي. اهو اٿم اختيار ٿو ٿي

پنهنجي ۾ پس آهيون پورا.

اهو جيڪو روڻي ۽ وارو چمڪو آهي اٿ: "پنهنجي ۾ پس آهيون

پورا" سوئيٽ عوامي لهجو آهي. جيڪو "توڪ توڪ" جي نيڪ ناهڪ

نمايندگي پڻ هڪري ٿو هو "ڌات" ۽ "صفات" جي تناظر کي هيشن ٿو

پيش هڪري

اٿي آهي سان ٿيڻ سڄي ۾ هيشن مٿي ۽ سڄي کيس ۾

خپڻ منجهه صورت سين ۾ پورا ۽ ڇڏڻ ٿو هڪڙو آهيان؟

'هئڻ' جي ڳالهه هڪري ٿو ته غير پري ٿي ته بندو آهي ته چئي

هڪڙي ساڳيو چوڻ سان وجودن جي وحدت جو اظهار هڪري ٿي جيڪو

سموري جو سمورو هڪڙي ۽ هڪڙي بند ۾ مڪمل طور اظهار جي ۽

اظهار جي قوت جي شدت ۽ وسعت ٻڌائي ٿو ۽ اها سائين محمد حسين

وٽ هيشن جو تيشن موجود آهي. ان فلسفي جو وڌيڪ اظهار هيشن

هڪري ٿو ته:

هڪڙي دين فقه اسلام آهيان هڪڙي وانگي هر نام آهيان

هڪڙي نازڪ ناز خرام آهيان هڪڙي پير امير فقير آهيان

اهڙن سالڪن تي عام ماڻهو 'چرئي هئڻ' ته عايد وري 'هڪڙو

هئڻ' جو ٿورو ڳالهائي ڇڏيندا آهن. جيئن،

خاصي ڀتلو خاصڪ مان چورنگي جنهن ۾ ويٺو عيمان کورنگي

آ محڪانن ڦهڙو مڙي محڪان محڪين ٿين 'پنجمورو' يا

آپاريشن ڦهڙو ڦهڙو ڦهڙو

(محمد علي خاصي)

سندس غزل نما خطاني، جو هڪ مثال هتي آهي، تو جيڪا علم
 عروض جي بحر ۽ وزن تي سرچيل آهي، جيئن:
 رکن ٿا تو آهي سوکي پر ٺٻاڻي آ ٺاڪي
 مون سندس ٺاڻي ۽ ٺاڻي جو سڳو آ سوري
 سچل سرمست ٿا جن لراميو ٿا

هڪڙن ميرن هي شعر ۽ ٻين هڪڙن رسول ۽ ٻين هڪڙن
 هيڏي هتي جهڙاڻي جي باوجود وٽس ناهي، جي ۽ انتهائي ٽسجي،
 ڏنگڙا ٺاڻي ٿا جيون ٿيون پاڻا
 سيري هورن منهندي هورن
 پيشڪ ٿيڻي منهندي هورن
 هڪ سڀڻا ڀولڻا، عجب نه ڪوڻا،
 ڏنگڙا ٺاڻي ٿا جيون ٿيون پاڻا

اهڙي ريت اسان جو هي دوست محمد صابن ميمڻ به مٿي
 ٻڌڻ اظهار هڪڙي ٿو رهي، ته ان سان گڏو گڏ هو ناهي، مان هٿ نه
 ٿو هڪڙي:

صبر و لولائيمن "خاځکي" کي هڪ خطا ٿي،
 هر حال خيال حاصل ٿيندي رها ٿي
 يا

"خاځکي" جو پيشوا ۽ "خاځکي" جو رهنما سو
 "خاځکي" جو ڀار ڀاري "عجلاز علي" آهي
 ۽

عجب ران "عجلاز" جي رنگ و چاڀي
 خوشيڻ خيال "خاځکي" سان لڄيال لايو
 پساندو پنهنجو سو پل پل پسلو
 نگر ڏر آ جنهن جو هڪڙن کان ڦراريو

صحيح عالم صوفين واريين سڀ وصفون رکندڙ صابن محمد
 صابن ميمڻ هوندي هڪڙو چوڻ مٿي، فطري راڳ رنگ هڪڙو

رستي ۽ علم رواجي روشري رستي هن ۾ هوندا ٿيون خاصيتون ۽
وصفون بلڪل سٺو سڀڪڙو آسڻ ۾ اينديون هيون. هوندي آءٌ ضروري
آهي ته سڀ ڪجهه الله تعاليٰ کان پائشي ۽ ان جي مشافاتي آئين ۾ پوري
هلي ته ان کي سندس ذاتي خواهشون خود بخود طر پلڪ پون ربي تي
توڻڪل ۽ ٽڪڻي جو هو سراپا مثال ۽ مجسمو هو. پاڻ پنهنجي
سفرنامي ۾ هڪ هنڌ لکي ٿو:

"غير تان پئي ته پتڇين بچي گڏي خانپور استيشن
تي پهچي وئي. گاديءَ مان لهي ٻاهر نڪتس. هڪ اڄ
شونڀون پير اڄ ڏٺو ملڪه بهاولپور رياست جي حد
بازار مان گهمندو پئي ويس. ٽنن ماڻهن ٽنن ويس.
اڄ جو هڪ ساهي، ٻانهن ۾ اچي هڪ وڏو ۽ ٻيٽين
ته هل ٿاڻي تي آڏين پتا ڪنهن ڳوٺ ۾ ڇران ساڻس
گڏ ٿاڻي تي پهتس. گوڙي ڪڙهي ۾ ڀڪتارو هڪ ۾
هڪستو ڪڙهي ۾ آهي ۽ گوڙو پشڪو پٿر ۽ هيٺ تي
گوڙ پٿر هڪ. مون کي پتڇي تي وهاري پاڻ صوبيدار
کي وٺي آيو اخلاقي طرز تي صوبيدار صاحب سان
هڪ ملايم. ٻچا ڳاڇا شروع ٿي. ڪٿير آهين؟ ڪٿان
آيو آهين؟ ڪٿان ڪٿان ٿو وڃين؟ هن گوڙيءَ ۾ ٻچا
ٿاڻي؟ چرس پيشندو آهين؟ ٺڳي ڪٿڻ ڇاڻين؟ سي
آءٌ پڻ آهين؟ ڪٿڙو ڍنگ پڪڙيو آهي؟ آڏين هر هڪ
سوال جو جواب خوش اسلوبيءَ سان ڏيندو رهيس.
چير ته نه ڪو ڍنگ آهيان نه ڪو چرس پيشان ٿو ۽ نه
ڪوئي جاسوس آهيان زيارت جي شوق ۽ پاڻ کي
پاڻ ڳولهي نڪتو آهيان صوبيدار گوڙي کولي آءٌ
جيرو ۽ کولي کان اڳ ٻيٽين ته هن ۾ چرس يا آئير
هوندو يا جاسوسي؟ ٻچا راز هوندس؟ ٻڌهن ان مان
اعزو ڪجهه به نڪر نٿي نه ڏٺائين ته ڇاڻين ته اسين

هٿر ٿو تشيدار شيون ملائي توکي لاءِ صاحبِ حق ٿيڻ تي
 ٻيو مون چيو ته اهو به سندس سڀر آهي، هٿر ائين ته
 ائين ٿي کيس مان پڻا هٿر ٿي، مون کي اجازت
 ڏنائين آئون کيس مهر ٻائي چئي پنهنجو سامان کڻي
 ويڃ لڳس ته مون کي وري پٺيان سڏ ٿيو ٻيهر حال
 صوبيدار مون کي پڻا واپس ڏنا، چانهه به پياري به
 معافي به ورتي رات اٿي توکي صبح جو سوڀر بس
 پر سوار ٿي هٿر ٿيڻ وڃس“

اسرار صبر جي سحر جي دل ڀري مدد ٺهري

آئون سمجهان ٿو ته اڄ جي دؤر ۾ نير طبع سائين محمد صابن
 ميمڻ جو هٿلار اسان جي هٿلار سڀڪل ادب جو هٿلار چانڊار تسلسل
 آهي جنهن جو گوريا ٿيڻ ۽ ٻين دؤر ۾ وري احياءِ هڪري ۽ ماحول کي
 هٿلار ٺاهڻ پنهنجي ماضيءَ جو ديدار هٿر آيو آهي هن مجموعي ۾ آيل
 هٿلار کي فارلين مطالعي هيٺ آڻي ان ۾ موجود مرثي خوبين کان
 آگاهه ٿيندا هن مختصر مهاڳ جي پنجاهي سائين محمد صابن جي
 هٿلار پيٽ سان هٿجي ٿي

دل کي رکڻ ۽ دل سان ساجد مڃ صلاح
 تون دلير ٿئي دل جو تون پرين تون پناه
 مرشد محي الدين تون هادي تون همراه
 خوشيئون ”خاشاڪي“ تي هٿي توڙي نيڪ نگاهه
 تنهنجي اکين منجهه اٿم آهي مون انبياءِ هڪڙو
 اسعد صابن ”مناظري“ صبح

مير محمد پيرزادو
 موبائيل 3899123 0301

صفا خان، لاڙڪاڻو
 28 مئي 2014ع

تعارف

ميمڻ محمد صابن "خاڪي" پنجمورائي

محمد صابن "خاڪي" جو نالو سائين ايجي سان هڪڙيون ئي ساروڻيون ٿيون سر جن ميني يا سڀ کان پهريائين پنهنجي پيارو عزيز مرحوم شوڪت علي محمد صالح اڙي مئي سرور السبعينس آڏو ٿو اچي. جنهن کي ڀاروتڻ پر ئي پٽيو ٿيو هو سڳي ڄاچي ۽ سؤن جي سڀني سلوڪ جي مستي سڀان قسمت جي واڳهه کيس پنجموري پڄاڻي ڇڏي جتي محمد صابن مستند تنوير جو سنگتي بڻيو پڙهائي پوري هڪڙو پڄاڻان پئي سالي پراڻي اسڪول ۾ استاد مقرر ٿيل ته گهڻو هڪڙي هر مهيني جي پهرين سومار تي مخدوم نوح ٺا جي ميلي وقت سڄي وٽ خلا ضرور ايندا هئا ۽ ٽارپن فريٽيون هڪجهڙيون ٿينديون هيون ان حوالي سان صابن سائين سان سلام دعا الحڪم 1930ع کان ٿي ليڪن زماني جا رنگ ڀارا آهن مرحوم شوڪت نه کائس آڏو ٿي هڪڙي هليو ويو ۽ پاڻ وري ويجهو هوندي ۽ سون کان بري ۽ دهلور دميرو ڏوهين پڄاڻان هڪنهن هڪم سانگي ملاقات ٿي ته راهه راهه نه ته ٻيو مڙي ڳيرا! پوءِ ٿيو ائين جو الحڪم پوءِ صدي اڳهه هڪ ڏينهن وڃين ويئي هن قلندر جي ننڍڙي هڪڙي / هڪاٺج پر غير متوقع طور تي "خاڪي" صاحب قرب جا قدم پري آيو انهن ڏنلن ۾ اسان جو اهو ئي پرچار هو ته:

"پاڻ ٻيڙي ڇاري دل نه هڪنهن سان لاءِ"

"کيني ٺاهي ٿيون ميني جو سال اندر جو آڏو ٽوڪڙن جو پاڻ لئين ٺهي" جو غار ۽ قومي قسمت لاءِ ٺهري تلوار آهن ان هڪڙي اچو ته انهن کان بغاوت هڪڙيون ۽ هڪو اڻڄاتل هڪڙيون ته اچ ڪن نه اهي ٿيون پاڻ واپس اينداسين ۽ نه پنهنجي سنگت ساڻن من مائين ۽

مہمان کی آپہنچائیں۔ چین سلا چلا ہمارا لڑی کیر ساں چار
لاہنچائیں و لڑی گائری لسی پھنچائیں و پھارنچائیں *

خدا جي فضل سان ان پاڪ اصول تي عمل جاري هئ پر مهل ۽ موسم لسي، جي تہ هئي ان حقري پنهنجي پراڻي ۽ پيري دوست اڳيان موجود هڪجهڙو (ڪجرو) آئي پيش هڪٻي ۽ موصوف رتي، جي رهاڪ بعد روانو ٿي ويو ان مولوي تي لهواريون اوڀاريون هڪندي پاڻ ظفر مرحوم سان پئي، پاري جي هڪٻي هڪٻي ۽ سار سنڀال جي سلسلي ۾ سندس واسطيداري، جو هڪجهڙو اڪثر هڪٻين جهڙن جي عيوض کي اڳ ۾ غير هڪٻي هئي.

ان روح پر سندس ڀائيجهي عزيزي نذير احمد ميمڻ پوسٽ مٿن ٿيلو آهر آهن وقت قاضي احمد مهنجي دوستن ڏانهن لکيل خطن جي اڳواڻي ۽ طرزِ تحرير کان متاثر ٿي دعا سلازم جو سلسلو شروع ڪيو. نذير ۽ پنهنجي مامي وانگر ڏاڍو ٺهڻو ۽ نرالو ماڻهو آهي. سن 1992ع ۾ به سائنس ٿيل هڪ ٽريجڊي رڪن وڌيڪي داد ايندي آهي.

ٿيو ائين. هو سندس ننڍو نينھو ٺيڻ لڳو. توڙي نظري الحاد جيڪي ملهين
اخڻي ماءُ پيءُ جي اميدن جو سهارو ٿيوڙي جي قسمت جو روشن تاريخ
تاريخ 27 فيبروري 1992ع تي سروري اسلامي گورنمينٽ ڊگري هڪاليج
هالا جي شاگردن سان گڏ پوليس ٽريننگ اسڪول شهدادپور مان اين
س. سي. جي فائرنگ ٿيڻ کان واپس وڃڻ وقت مصطفيٰ هڪالڻ
فيڪٽري وٽ خميس شهر الحقل 33 لڙي هس هڪلتي ٿيڻ سبب ٻين
سائين سميت حادثي جو شڪار ٿي ويو ۽ ريتي وٽ سان رڳيل فوجي
(مجاهد) ڊرپس سندس شهادت جو يادگار بڻجي وئي.

اتحڪل 7 سال اڳ مر حور شوڪت جي ٽئين ناني سبيلان زندگي ۽
مر پهرين پيرو پنجسوري جو پيرو ڀڄو ٿو ٻين ٽنهن ڏهاڙي رات تي درگاه
شريف پير جهنڊي جي محبوب مبلغ ۽ پنهنجي محسن سائين محب
آف شاهه راشدي رحمه جي زيارت کان علاوه ٻين سائين سان به روح

[illegible]

پرورد رتبه جي رهائڻ تي، ظهير نماز سندس اخلاق / مائيتي تي پڙهڻ جو
 مولعو مليو مائيتي ماحول ۾ سائنسياتي فضا ۾ فرد وند دل کي ڏاڍو
 سڪون رسو ۾ قلب کي قرارا اهڙي يار نريندار پنهنجي سڃاڻپ
 سڪرائيندي ڪجهه سئون سهڻي سنا سان هن ريت سينگارين آهن:
 نالو: صوفي صاحبزاده محمد صابن يا صابن چئون ته بهتر ٿيندو
 ٻي، جو نالو: جان محمد ميمڻ وٺل ڳوٺ پنجموري تملو هالا، ضلع
 حيدرآباد سنڌ.

جنم جو هنڌ ۽ تاريخ: پنجموري 28 نومبر 1933ع
 تعليم: سنڌي فائينل امتحان (اپريل 1947ع)، اديب فاضل سنڌي (1966ع)،
 سروس پرائمري اسٽاڻمقري: 3 نومبر 1949ع، رٽائرمينٽ: 3 مارچ 1982ع
 دلچسپي: پنهنجي گهر ۾ پاڻ وچاتي پنهنجو ٽيڙس گهرو
 آهيان عشق سگوري ڳوٺ ٻڌم پنجموري
 موجوده پتو: پوسٽ آفيس پنجموري
 رايه نيو سعيدآباد کان اڳتي ٿوري
 صوفي صابن "خاصي" پوري

"منصور" ويراڳي

پنجموري جو تاريخي پس منظر ۽ مشاهير

جيئن ته هن ڪتاب جي صاحب مباحث جو تعلق ڳوٺ 'پنجموري' سان هو. انهيءَ هڪري اهو بهتر ٿيندو ته مهريان پڙهندڙن کي هن قديم ڳوٺ جي تاريخي پس منظر ۽ هتان جي نامور ديني، علمي ۽ ادبي شخصيتن بابت دستياب چارڻ کان آگاهه ڪجي.

ڳوٺ آباد ٿيڻ جو پهريون هنڌ:

اصل ڳوٺ 'پنجمورو' موجوده پنجين واٽر، جيڪو گدائيءَ شاخ هالا پراڻج دڙي واري سرويءَ وٽان هڪري ٿو ان واٽر هڪڙوس کان اتر طرفه جتي هينئر 'مير پالوچي' جو ڳوٺ آهي. ان جي سامهون ڳوٺ 'ملي هون' کان اولهه طرف چئن بلاڪن جي پنڌ تي موجود هو. هڪجهڙو سال اڳ اتي دڙا به موجود هئا. هار ۽ خالص توڙي وڏي چنار واري ماڻهن کان پڇيو هو ته اهي تصديق ڪندا هئا ته هي دڙا پراڻي 'پنجموري' ڳوٺ جا آهن. هن وقت انهن زمينن جي ڪشت ٿيڻ جي هڪري اهي دڙا يعني پٽ ٿي ويا آهن ۽ پٺيون آباد ٿي ويون آهن.

ٻيو هنڌ:

هڪي جون ٿا ته پاڻيءَ جي کوٽ هئڻ باعث ۽ آس پاس هي آبادي نه هئڻ سبب اهي ماڻهو لڏي انهيءَ ڳوٺ جي باغ وٽ وڃي ويٺا. اهو باغ ۽ زمين هن وقت مرحوم رئيس شهيد خان راءِ جي جاگير ۾ آهي. ان ڳالهه جي پوري تصديق ٿي ته سگهي آهي ته اهي اتي پهريون ويٺا ۽ پنهنجي اڳوڻي ماڳ تان لڏي موجوده ڳوٺ چوڻدا آهن.

ٽيون هنڌ:

موجوده ڳوٺ ڪهڙي سهولت هئڻ جي هڪري آباد ٿيو؟ چون ۽ اچي ٿو ته هيءَ ڳوٺ پاڻيءَ جي سهولت، مير هئڻ جي هڪري آباد ٿيو. دراصل هتي 'چنار واه' وهندڙ هو. اهو واه ميرن جي حڪومت ۾

وهندو هو ۾ ڳوٺ ۾ موجود ٽن ٽين (گهٽين) واري مسجد جي هڪ ڳوٺ کان ڏکڻ طرف آهي. اها ان کان به اڳ جي ٺهرايل آهي. تاريخي حقائق مان واضح ٿئي ٿو ته 1990ع ۾ مسجد جي ٽئين سر تعمير هڪراڻي وقت کولائي، دوران هڪ ٻي مسجد جو ٿيو مليل جنهن مان نامي ۾ چانديءَ جا مسجد سڏڪا هڪٻار جن تي سن 1772ع لکيل هو. اهو دؤر شاهه عبداللطيف ڀٽائي ڪٿي ۾ هڪٻارن جي حڪمرانيءَ جو پتو ڏئي ٿو. انهيءَ مٿين حقيقت مان اها پرڏ پوي ٿي ته هيءَ ڳوٺ هڪٻارن وٽ هو. آهي ساڳئي وقت اهو يقين سان چئي سگهجي ٿو ته ان مسجد آباد ٿيڻ وقت اتي اڳ به ٿي هڪ آبادي موجود هئي. مٿين روايت کي نظر ۾ رکندي اهو واضح ٿئي ٿو ته ڳوٺ پنجموري جي موجوده آبادي تمام پراڻي آهي.

پنجمورو نالو هڪڙي پيو؟

ڳوٺ ۾ موجود وڏي چمار وارن بزرگن کان پڇا هڪڙي جي هڪڙي حقيقتن سامهون آيون ته هن ڳوٺ تي 'پنجمورو' نالو هڪڙي پيو ٿين پات تي روايتون ملن ٿيون.

1. هڪڙي جو چوڻ آهي ته هتي هڪ ٻي يا ٻن جو روڻ هو جنهن کي پٺيءَ کان پنج 'مور' هئا. 'مور' جنهن کي پاڙ به چئجي ٿو ان نسبت سان ڳوٺ تي 'پنج مور' نالو پيو.

2. هڪڙي جي روايت آهي ته چار واه جي پنجين موريءَ تي ڳوٺ ٻڌڻ جي هڪڙي اهو 'پنجين موريءَ' مان ٺهي 'پنجموري' ۾ تبديل ٿيو. يعني پنجين موريءَ وارو ڳوٺ.

3. هڪڙي جو بيان آهي ته هڪڙي 'مور' نالي شخص کي پنج پٽ هئا. جنهن ۾ سندن پنجين پٽ جي هڪڙي هن ڳوٺ تي اهو نالو پيو. يعني: پنجين موريءَ وارو ڳوٺ به اهو لفظ پيو ٺهي 'پنجمورو' ٿيو.

مٿين ٽنهي دليلن تي ويچار ڪبو ته جيڪو پهرين ثبوت روح وارو مليو آهي. اهو فرين نياس آهي. چاڪاڻ ته 'پنج مور' هڪڙي يا هڪڙي ۾ صرف 'و' جو اضافو هڪڙي 'پنجمورو' ڪيو ويو هجي. وڏي چمار

واڻين بزرگن کان هڪٻنهن ۾ اهڙي واحد جي ٺاهڻي هڪڙا ٿي ملي. جنهن جون پنج مورچون هجن ۽ اٽي هيءَ ڳوٺ آباد ٿيو. البته ڳوٺ جي ڀرسان ڀرڻو 'چارو واحد' وهندڙ هو. جيڪو 'مارگ واحد' مان نڪرندو هو ۽ انهيءَ تي هڪٻن ۽ پنجين موريءَ جو هڪو-ٽيوٺ هڪو نه ٿو ملي. ٽيون ٺهيل ۽ پنڌو هڪونهي. ڇاڪاڻ ته ڳوٺ جي وڏن وڏن هڪٻن ۽ اهڙي 'مورني' نالي شخص جي هڪڙا تصديق هڪڙا ٿي ٿئي.

پنجموري جي قديم مسجد:

پنجموري ۾ موجود مسجد شريعت جي هڪڙا ڳوٺ کان ڏکڻ طرف ڌڙي تي ٽن ٽين سان اڳاوت ٿيل هئي. ان جي ڀاري ۾ هٿان جي هڪڙا بزرگ مر حبيب محمد عرس ڀڄاري کان جيڪڏهن، معلومات ملي. ان مطابق اها مسجد ميان پٺاڻي، ميان مستاني، ميان ريڙهي ۽ ميان واليءَ جون ٺهرائي هئي. اهي سڀئي ميان صاحب ذات جا 'سورا' هئا ۽ هن ڳوٺ جا رهواسي هئا. اهي پنهنجي وقت جا وڏا بزرگ هئا. ان قديم مسجد کي 1990ع دوران شهيد هڪڙائي ساڳئي هنڌ تي ان جي ٺهڻن سر تعمير هڪڙائي وئي. مسجد جي بنيادن جي کوٽائيءَ دوران ڀڄڪر جو هڪڙا ٿيو ملين. جنهن ۾ هڪڙهه ٺاهي جا سڃاڻا موجود هئا. جن تي سن 1772ع تحرير ٿيل هو. انهيءَ مان ڳوٺ جي مسجد جي تاريخي حيثيت ۽ ڳوٺ جي قديم هئڻ جو ثبوت ملي ٿو. ملڪين سن کي نظر ۾ رکندي اهو واضح ٿئي ٿو ته اهو دؤر هڪڙوڻ جي حڪمرانيءَ جو دؤر هو ۽ ميان غلام شاهه هڪڙوڻ جي وفات جو سال هو هن ڳوٺ جي قديمي حيثيت کي نظر ۾ رکندي ۽ ڳوٺ جي آباد ٿيڻ جا ۽ اڳيان هنڌ ذهن ۾ رکندي اهو چئي سگهجي ٿو ته هيءَ ڳوٺ هن سورجيه وقت کان چار صديون اڳي آباد هو.

هن وقت هتي جيڪي ڦاٽيون وهندڙ آهن. تن ۾ سيمو، لاکو، عمر ٿي، هڪيريا، ڀڄارو، هڪٻر، تليا، حاجاڻا ۽ ٿرپي آباد آهن.

پنجموري جا اهم مشاهير

هن ڳوٺ سان وابستہ حڪم جو روحاني شخصيتن جو تذڪرو هيٺ ڏجي ٿو جن مان حڪم جو پهرين هجرت هڪري هتي آيا ته هڪن وري هتان جي سرزمين تي جنم ورتو.

حاجي حضور علي عرف حاجي مرد

هن درويش بايت تحقيق ۽ تلاش هڪندي اهو معلوم ٿئي ٿو ته پاڻ بلاولي نهن هڪ جو خليفو هو جيڪو مخدوم بلاول شاهي شهادت کان پوءِ گچيري کان ٿيندو هتي آيو ۽ هتي ئي دفن ٿيو سندس جاءِ پيدائش ۽ زندگيءَ بابت هي حڪم معلومات تصديق سان دستياب ٿي نه سگهي آهي. هن درويش کي هتان جي مقامي قبرستان ۾ دفن ڪرڻ جي هڪري هاتي اهو قبرستان 'حاجي مرد' جي نالي سان مشهور آهي. هي قبرستان ڳوٺ پنجموري جي اتر اولهه هڪڙي ڳوٺ کان ٻن ايڪڙن جي مفاصلي تي واقع آهي. روايت آهي ته هڪو شخص هن قبرستان ۾ ماڻي لاهيو ويو اهو جڏهن وڃ تي چڙهيو ته کيس هڪ آواز آيو ته ان ماڻيءَ کي نه لاهيو وڃي پر اهو ماڻهو نه مليو. نتيجتاً پاڻ هيٺ هڪري پيو ۽ اها ماڻي به پٿر جي شڪل ۾ هيٺ اچي هڪري اڃ به اهو ئي پٿر حاجي مرد جي سيرانديءَ کان وڪيل آهي. جيڪو پري کان هن جو ماڻيءَ جي ماڻاري وانگر محسوس ٿئي ٿو.

ميان

هي فقير ۽ درويش جن جو ٺڪر اسان مٿي ڳوٺ جي مسجد جي حوالي سان هڪري آيا آهيون جن ۾ ميان پتاشي ميان والي ميان ستابو ۽ ميان ريلو شامل هئا. اهي سڀئي ذات جا سومرا هئا ۽ اصل ۾ موري شهر جا هئا. جيڪي سڳاوتي تهڪڙن سببان اتان ٺٽي هتي اچي مسڪونت پذير ٿيا هئا. اهي درويش هتي سڪڙن ٺٽي اچي رهيا. ان بابت حڪم ٺٽي هڪڙي مٿي وڌيڪن جي روايت موجب اهي پهرين ٺٽي جي باغ وٽ اچي ويٺا. جيڪو ڳوٺ جي آباد هجڻ جو

هيو هنڌ آهي. ان کان پوءِ اهي درويش ڳوٺ جي نئين آباد ٿيڻ واري
 هنڌ يعني موجوده ڳوٺ ۾ لڏي آيا. جنهن کان پوءِ هنن هتي مسجد
 آباد ڪري ان جي خدمت ڪئي. سندن بزرگيءَ بابت اها ڳالھ مشهور
 آهي ته انهن مٿين بزرگن مان هڪو هڪ ان مسجد ۾ وضو ڪري رهيو
 هو ته هن اچانڪ مٿي ٺهاري شروع ڪيو ۽ هڪائي رات تائين آسمان
 ڏانهن آسندو رهيو ۽ هڪجهڙو رهندو رهيو هڪجهڙو وقت کان پوءِ مٿين
 آسمان ڏانهن ٺهاري جو سبب پڇيو ته جواب ۾ فرمايائون ته اڄ مخلص
 محمد هاشم شوي جن جو انتقال ٿي ويو آهي ۽ ان جي روح مبارڪ
 کي پارگاڙ ايزدي ۾ ملائڪه سڳورا ڏهڪر سان کڻي وڃي رهيا هئا ته
 اسان به ان ڏهڪر ۾ شامل ٿي وياسون

مولانا غلام مصطفيٰ قاسمي پنهنجي ڪتاب 'مقالات قاسمي' ۾
 لکيو آهي ته ميان عبدالهادي پنجهريائي پنهنجي وقت جو وڏو عالم ۽
 بزرگ ٿي گذريو آهي. هيءُ خاندان پنهنجي وقت جو وڏو پرهيزگار ۽
 متقي خاندان هو. هن خاندان جا جيڪي آخري فرد رهيا تن ۾ ميان
 عبدالهادي ۽ سندس ڇاچي ميان موري سان گڏ ۽ جيجهڙيون به هيون.
 جيڪي ميان عبدالهادي جون پٽيون هيون. ميان عبدالهادي ۽
 سندس ڇاچي ميان موري هالن مان سندن ٿي ذات واري محمد رحيم
 رتان شاهين ڪيون. ڇاچي ۽ پاٽڪي پنهني کي ڪوٽ اولاد نه ٿيو ۽ اهي
 ٻئي درويش پڻ هيءُ جهان ڇڏي ويا جڏهن ته باقي سندن ٻئي پٽيون
 وڃي جيجهڙيون جيئن ته اهي ٻئي جيجهڙيون نيڪ شماري ۽ پرهيزگار
 هيون. ان ڪري سندن گهر ۾ ڳوٺ جي ڪنهن به شخص جو اچڻ وڃڻ
 نه ٿيندو هو سواءِ ڳوٺ جي عورتن جي. ٻيا سائين محمد وارث جي
 چوڻ موجب ته آئين ۽ مجسٽر حجابانو فقط ٻه ڇڏا هوندا هئاسون
 جيڪي جيجهڙيون وٽ گهر وڪر ڪار لاءِ ويندا هئاسون انهن جيجهڙين
 اسان پنهني مان مڃي حاجائي کي پٽيلو ڪري رکيو. ڇاچي مڃي
 حاجائي پڏايو ته آئين جيجهڙيون جو مال جنهن ۾ پڪريون ۽ ڏاڳون
 هيون. چارندو هوس ۽ گهر جو ڪم ڪار پڻ هڪندو هوس. ٻئي

جيڪي سڄو ڏينهن نماز ۽ تلاوت ۾ مشغول هونديون هيون
 جيڪڏهن ڳوٺ ۾ هڪا هڪي مرادي ٿيندي هئي ته انهن جيڪي کي
 آگاهه هڪري ۽ انهن کان تاريخ طئي هڪراڻي ٿيندي هئي. ڇاچي
 مڃي جي چوڻ موجب ته هڪ دفعي هڪن چوڻ جيڪي جي گهر کي
 کات هنيو ۽ جڏهن سامان کڻي ٻاهر آيا ته اهي سڄي رات هلندا رهيا،
 تان جو صبح ٿي ويو ۽ چوڻ ڏٺو ته اهي اها تائين اتي ئي پيل هئا.
 اهڙي طرح انهن سامان اتي ڇڏيو ۽ جيڪي کان معافي طلب ڪيائون
 اهي جيڪي هن سال رجب مهيني جي 27 تاريخ تي غيرات
 ڪنديون هيون، جن ۾ سڄي ڳوٺ جون عورتون ۽ مرد سندن پاتهن
 پيلي هوندا هئا. اهڙي طرح، هڪجهه وقت کان پوءِ اهي ٻئي جيڪي
 ۾ هن دنيا مان ولادت هڪري ويون سندن قبرين جامع مسجد جي
 ڏکڻين طرف کان آهن، جن ۾ سندن پاڻ ڇاڇو ۽ اهي ٻئي جيڪي
 سندن آهن سندن قبرن کي پلسن کان چوڏياري ڏنل هئي. وقت گذرڻ
 سان اها چوڏياري هڪجهه زمين ٿي وئي آهي. اهڙي طرح اولاد نه ٿيڻ
 جي هڪري هئي، قرون جي خاندان پنهنجا ڏينهن هن ڳوٺ مان پورا
 هڪري ويو.

نغير رمضان وانڀو

1263ھ بمطابق 1849ع کان 1914ع

هيءَ نغري ڳوٺ پنجپوريه تعلقي هالا (هاڻي تير سعيد آباد) ۾ سن
 1263ھ ۾ رمضان المبارڪ جي مهيني ۾ قدر جي آ رات جو ڄائو.
 رمضان مهيني ۾ ولادت جي هڪري هن قرون جو نالو 'رمضان' رکيو.
 ويو هيءَ نغير ننڍي هوندي کان ڳالهائي ڪونه سگهندو هو جنهن
 هڪري سندس پيءُ کيس ان وقت جي 'پير هڪوٽ' جي راشدي خاندان
 جي گادي نشين وٽ وٺي ويو ۽ دعا آءِ عرض ڪيائين پير سائين جن
 پنهنجي رات مبارڪ مان لعاب ڪڍي رمضان نغير جي وات ۾ وڌو ۽
 فرمايائون ته هاڻي هيءُ چوڪر ڳالهائيندو ۽ دنيا پڙهندي. اهڙي طرح،
 هيءَ نغير قرون جي دعائن سان لغزو ته رنگي ويو جو سندس رات

مان نڪتل هر گشتو عجب اڪسير ۽ معنيٰ رکندو هو. پاڻ سيلاني طبيعت جو مالڪ هو. گوڙي سڌائين ساڻس گڏ هوندي هئي، جنهن ۾ هڪجهڙو هڪتاب هوندا هئا ۽ ان سان گڏ هڪ ڦٽو پڻ هوندي هئي. جيڏي مهل به هڪو خيال ايندو هو ته اهو لکي وٺندو هئو يا هڪٻئي تي بخش خان بلوچ پنهنجي تحقيق ۽ تصحيح موجب فقير رمضان واري جي لکيل هڪتاب "علم موسيقي" ۾ هن فقير جا 80 هڪتاب تصنيف ٿيل ڄاڻايا آهن.

جيئن ته رمضان فقير کي روحاني وڻڻ راشدي خاندان کان مليو پر سندس عقيدت منڍي جو رستو سروري خاندان سان پڻ هئو. پاڻ مسڪيني حال هوندي به هميشه صبر ۽ رهندو هو نه هڪٻئي کان هڪي گهرندو هو ۽ نه وري هڪٻئي جي زير احسان رهڻ چاهيندو هو. سندس سير ۽ سيلاني طبيعت جو اهو حال هوندو هو جو کيس گهر کان نڪرڻ تي پنج پنج سال به ٿي ويندا هئا ۽ سندس حالت ائين سمجهندا هئا ته شايد فقير هيءَ دنيا ڇڏي ويو آهي پر پوءِ ائين ٿيندو هو ته فقير وري ڳوٺ اچي نڪرندو هو.

رمضان فقير پنهنجي وقت جو وڏو گهڻي شاعر هو. هن صحيح طور تي شاعر سڏايو. پاڻ پنهنجي شعرن ۾ "رمضان واري" جو تخلص هڪر آندائين ۽ گهڻن ئي صنفن تي شعر چيائين. سندس هڪڙو ٻڙوڪ کان پوءِ اها خبر پوي ٿي ته پاڻ شاعريءَ جي بحر ۽ وزن کان پوري طرح واقف هئو. سندس شاعريءَ مان وحدت الوجود ۽ عظيم رسول جي خوشبوءِ اچي ٿي. رمضان فقير هر صنف ۾ شاعري هڪئي، جنهن ۾ هڪڙي غزل، مداحين، مولود، وڏا توڙي ننڍا سلوڪي بيت وغيره اچي وڃن ٿا. ان کان علاوه هندي لودو ۽ سرانگي بيت پڻ چيائين.

فقير پنهنجي آخري دور ۾ هڪٻئي خيال سان پنجسوري کان لکي ڳوٺ 'بھارا دل' جي هڪو پنجسوري کان ٿي هڪلوميتر پري اوڀر ۽ اتر طرف جي هڪڙي وڻن ۾ آهي. پنهنجي عيال سميت وڃي رهيو يا هڪٻئي تي بخش خان بلوچ سندس ولادت جو ڳوٺ 'بھارا دل' لکيو آهي جو صحيح نه آهي. ڇاڪاڻ ته پاڻ پنهنجي هڪ غزل ۾ ان ڳالهه جي

جسٽيل مڪلي اٽائين، جيڪا حرمين شريف جي زيارت بابت لکيل آهي. پاڻ حرمين شريفين ۾ وڃي هڪو سگهو هو پر سندس لولي واري شعر ۾ پنجموري کان جيڪو خيالي سفر هڪو اٽائين، ان ۾ ڳوٺ کان وٺي سڪراچي جي سفر ۾ جيڪي شهر اچن ٿا تن جا نالا ۽ ان کان پوءِ مڪلي محڪمہ عديني شريف، عرفات جي ميدان، زيارتن ۽ نبي پاڪ حضرت محمد ﷺ جن جي مسجد ۽ محبت جو جيڪو نقش چيو اٽائين، سو انهي حقيقت جي مڪمل نقاشي هڪري ٿو اها لولي نادر لکي آهي. هتي نموني طور هڪ بند ملاحظي لاءِ ڏجي ٿو:

پري هلي 'پنجموري' کان، ڀٽان 'پير جاتين'.

'سعيد آباد' سڄي جون، ڳاڙهيون ڳاڙهيون

نئون نيلون لائين، 'ونجهيرايو' جي واٽ تي

فقير صاحب جو لکيل فقط هڪ ڪتاب، جيڪو 'علم موسيقي' جي باري ۾ آهي، سو منظر عام تي اچي چڪو آهي. ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ جو ٿيل آهي ته فقير صاحب جا اهي ڪتاب تصنيف ٿيل آهن. فقير صاحب جو پيو پياڻي هڪ ئي اها حقيقت تحقيق طلب آهي: 'فقير کي آخري وقت ۾ پٿري جي آڙو، جي هڪري حيدرآباد نيو وي، جي آڀرشن کان پوءِ پاڻ ۾ لائي، جي حوالي ڪيائين، کيس ڳوٺ آڻي لاءِ گاڏي ڪيائين، پر جيڪا گاڏي ڪيائين ٿي ته ان گاڏي سان هڪو نه هڪو مسئلو پيش ٿيو. آخر، معاملي کي سمجهندي فقير کي حيدرآباد ۾ ڳوٺ حاجي پني لڳ، 'معصومن جي منار' ۾ لٽايو ويو. هتي فقير جو ڪلام نموني طور ڏجي ٿو:

¹ محترم فقير احمد عيسائي، جو ٿيل آهي ته کيس رمضان فقير جي پٺي، علم علي فقير پٺيو هو ته جيئن منظور طالب التولي سڏي اسي پورا جو چيلامين ٿيو هو ته هن رمضان فقير جا تقريباً سڀ ڪتاب محترم صاحب جي تقاضا تي سندن حوالي ڪيا هئا. ته جيئن اهي پورا طرفدار خارج ٿي. پر، القوم جو فقير کي نه سگهو رمضان فقير جو فقط هڪ ڪتاب 'علم موسيقي' ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ جي تعقيب ۽ تصحيح سڏي سڏي اسي پورا طرفدار ۾ ڏنائين. پر خارج ٿيو هو ڪتاب جي هڪڙي جي مقامي خان اهو منظور ٿي ٿو ته، هڪس علم جو اهو دستور دهر راج ۾ طبعي صورت ۾ سڏي اسي پورا جي لکڻ پوري ۽ شايد اهو منظر آهي ڪتاب 'علم موسيقي' جو اصل طبعي نسخو عيسائي صاحب جي لکڻ پوري ۾ اهو ئي موجود آهي جو کيس (1942ع) واري نادر علي فقير تعلقي طور ڏنو هو.

(1)

ٿله. اڄ پانڌجي ٿو ايتڻو منهنجو پاڻ
 ڪٿاهين ڪر ٿو ڪٽانگ ٿوي
 1. نال ڀاڙيو تان ٿٽائين واکاڻي
 پيو هل ڪي لڳڙو پاڻ
 پٽيو ڀارو ٿيو ڀڄا ڀڙي
 2. اک ٽڙڪي ٿي ٻيهر منهنجي
 سڙو سوڙ ٿيو سڄاڻ
 چٽ منهنجو ٿو آئين چوڻي
 3. ڏاڏو ڪٽهر ڏڪي ٿو ڏاڏو
 ڏوڏرو ڪڇ سڄو ڪٽار
 هٿ ٻه ڪرين ٿي ٿار ڏٺو
 4. ”رمضان“ واري ڪي واءِ وصل جو
 نئون لڳو نروان
 ملڪ انهي جا ٿو مان سوي

(2)

ٿله. اڄ ٿا ڪن رنگ ڪٽائڻ ۽ ڪٽنگ
 منجهن جا هنن ڪي پون نوان رنگ
 1. ڪن ٻڱا ٻولين پائن چيون چوڻيون
 ڪٽهر ٿي ڪٽهار وٺي پيش ٿي پاتنگ
 2. ڪن گنگه گنگار پس طوطن تنوان
 چڙي تير سوين هنن هيڙها هڪ رنگ
 3. آئينن انهن وٽه ڏيکارين ڪٽهڪن
 آئينن انهن وٽه ڏيکارين وڃائن چنگ
 4. ”رمضان“ واري ڏکي ڏس ڏاڏو
 ڳڻن ٻڱا ڳوٺا ڳهر ڪن جهليا وڃي جهنگ

فقير امام علي وازو

فقير امام علي ولد عبدالغفور ۱۹۵۴ع ۾ ڳوٺ 'بھارا دل' ۾ ڄائو. فقير جي پورو مطابق ته کيس سندس ڏاڏي رمضان واري نياڻي ۾ اهو ڄڻدو ٿي ھي، دنيا ڇڏي ويو. پاڻ جيئن ته پنهنجي ڏاڏي کان وٺي فقيري گهرائي جو لاءِ ھو انھيءَ حڪري مٿس پڻ فقيريءَ جو رنگ سڃايل ھو. پاڻ محمد فقير ڪتياڻ جو طالب ٿيو جيئن ته محمد فقير ڪتياڻ خود سروري گاديءَ سان منسلڪ ھو. ان نسبت سان ھيءُ فقير بہ سروري گاديءَ سان منسلڪ ٿيو. پاڻ محمد فقير ڪتياڻ سان گڏ ڪلي ڪلي نگر نگر لوندو رھندو ھو ۽ فقير جي محفل ۾ نچندو ھو ھيءُ فقير طبيعت غلام پوشاڪ ۾ سدائين سادو رھندو ھو. پاڻ پنھنجي حياتيءَ ۾ ڪنھن کان ڪجهه نہ گھرندي ھو. پوشاڪ ۾ سدائين گوڙ ۽ پھراڻ پائيندو ھو. پاڻ فقيري طبيعت جي حڪري سدائين سفر ۾ رھندو ھو. محمد فقير جي وفات کان پوءِ ھي فقير شاعريءَ جھانيان ۾ مھدي سائينءَ سان تمام گھڻو وقت گڏ گذاريندو ھو. محمد فقير جي ميلي تي ھي پڻي سدائين گڏجي ويندا ھئا. اھو ئي سبب آھي جو ھن فقير جي شاعريءَ جھانيان جي علائقي ۾ ڪافي ڄاڻ سڃاڻ ۽ تيار مندي ھئي. ھيءُ فقير ھڪ شاعر، موسيقار ۽ فنڪار ٿي گذريو آھي. شاعريءَ جي حوالي سان ڪافي ڪلام چيو اٿائين.

فقير سائينءَ جي بابا سائين محمد صاين سان ڪافي گھراڻپ ھوندي ھئي. جڏھن بہ ڪا محفل وغيره ٿيندي ھئي ته ھڪ پاسي کي دعوت ايندا ھئا. اڪيلائيءَ جي صورت ۾ اعجاز سائين ۽ محمد فقير سائين جي ڪلام تي ڪجهه پڻ ڪندا ھئا. بابا سائين جن ۱۹۸۹ع ۾ جڏھن ڳوٺ ۾ دھڪان کوليو ته ھيءُ فقير اڪثر شاعر جي ٿاڻيم تي دھڪان تي ايندو ھو ۽ بابا سائين جن سان روح رھڻ ڪندو ھو. بابا جن پنھنجي ٻاڙي ۾ لکيو آھي ته فقير امام علي وازو محمد فقير سائين جي ميلي تي پنگ گھوٽائي ڪوٺيا ڇاڻائي وڌا ٿپ ۽ ڪوٽار

پراڻي پوءِ پيش لاءِ وڏي سڌ هڪٽن ۾ آڱريون وجهي جيئن ڀانگ ٿئي آ.
تيئن سڏيندو هو:

بخور ڀنگد بخور ڀنگد يا قدح ڀانڊ گل رنگ بخور
اين نه غوري او نه غوري اک گوشت مسجد رنج بخور
خاڪه بخور سنگ بخور

پوءِ هر هڪو لغراءِ پيالو، هڪسٽيون لوڻا، جست جون ٻاٽيون کڻي
امام علي فقير وٽان ڀنگ سان ڀري پنهنجي جاءِ تي وڃي ويهندو هئو.
فقير سائين، جي سڄي زندگي مسڪينن تي ڀڄندي هئي. پاڻ گهڻو نشو
چپ رهندو هو پر جيڪڏهن هڪو حال خيال وارو وٽس ايندو هو ته ان
سان روح هڪندو هئو. آخري وقت ۾ هڪجهڙو بيچارو هوندو هئو ان
هڪري سندس ڀاءُ نڪرڻ گهٽ ٿيندو هو.

فقير صاحب پنهنجي زندگي ۾ وصيت هڪڙي ته سندس وفات
کان پوءِ کيس محمد فقير کٽياڻ جي قبرستان ۾ رکيو وڃي. پاڻ جڏهن
اها حقيقت ڀاڳ سائين سان هڪڙا ٿين ته ڀاڳ سائين، وصيت واري انداز
۾ کيس چيو ته فقير سائين، هي پنهنجو ڳوٺ آهي ۽ هن ڳوٺ جو به
توهان تي هڪجهڙو حق ٿئي ٿو. اسان جو خيال آهي ته توهان پاڻ کي
هتي ئي رکايو. اهڙيءَ طرح پاڻ پنهنجي ان ڳالهه کان هٽي ويو ۽
چيائين ته جيڪڏهن اسان کي پئي هئي ته رکيو وڃي. وصال واري
ڏينهن پاڻ وهنجي سهنجي تيار ٿيو ۽ ٻڌايائين ته اڄ اسان جي هن دنيا
کان موڪلائي، جو ڏينهن آهي ان ڏينهن تي منهن عزيمت سائين محمد
عالم لاکو رانڌو پراڻي استاد ۽ ان جو ڀائي جو استاد هادي بخش لاکو
کيس ڀڄڻ لاءِ آيل هئا. فقير سائين، کين چيو ته اڄ اسان جي
موڪلائي، جو ڏينهن آهي ۽ توهين سور ۽ پسون پڙهو. فقير ان تي کين
پڙهائين پنج پنج روپيه سنڌ جا پنج ٿڌا. انهن جيئن ئي قرآن شريف
پڙهيو، تڏهن هن فقير کٽ تي پنهنجا هٿ پير سڏا هڪڙا اهڙيءَ طرح
13 اپريل 1987ع مطابق 12 شعبان 1407ھ ۾ بروز سومر صبح جو 7 وڳي
پنهنجو دم ڦٽي. جي حوالي هڪڙا ٿين. جنهن بعد کيس سندس گهر جي

پر سان گڏ پنجموري ۾ دفنائيو ويو. فقير سائين جو شاهريءَ جي حوالي سان هڪائي هڪ لاکه ڇهين آهي، جن مان ٻه هڪ لاکه نموني طور ڏجن ٿا. هي هئي هڪ لاکه سائين عطا محمد ڏيائي صاحب¹ فراهم ڪيا، جن هڪ ئي ڏينهي ٻه لاکه عامر علي سائين، مؤرخ 2 جنوري 1987ع تي خود پاڻ لکرايا هئا.

(1)

ٿله: سونگسي وڙه وڪسوري نسيو آ نيهنهن نيهواري
 ڏانهن هڪئين نه هڪريان آهين روز پريان مارو درد وچوري
 1. محب ملو لا، ٿي ماموري ساري عمر منهنجي ٿوري پوري
 دير مل جو ڏئي وڙو جلدو هئي - اتي جيءَ منجهه جوري
 2. پيار پرينءَ جو جو پاليل پياسي سونهن سچو جو هڪڙو ساسي
 آيو چاند جهڙي وڻي ڏڙي اڙي لکيو پيو هڪڙو ٿوري
 3. احسن اعليٰ عين هجيبي حسن جي حاڪم حال جيسي
 صحت سان سچي پنهنجي پر پر پچي پسان پاڻ پتوري
 4. ”عامر علي“ چوي آهيان اناسي سڀ سون اندر ساسي
 ساعت هڪ لاکه سري من هڪا پرت پري چڙو هڪ ٿوري

(2)

ٿله: تنهنجي نيشن ٿوري نيو
 جاتي تومن جيءَ ٿيو پنهنجي پيچ ويو
 1. محڪندي هڪس سال ٿيا، هيتا منهنجا حال ٿيا
 لڪر پر ٿي الحال ٿيا، هي ڏاڻي بهال ٿيا
 مثالي نه موهيو پنهنجي پيچ ويو

1. سائين عطا محمد ڏيائي صاحب جي فقير عامر علي سان عامر ٿيائي تيار ڪرائي هئي. ايترو صاحب هن وقت ڏاڏي هڪٿر آهي. هن سنه جي منهنجي تعليمي اداري ۾ اوچل اسٽيڊينٽ آف انجنيئرنگ (PITE) نواب شايد ٻه هڪ لاکه ٻه سئو روپيا آهن. پاڻ گورنمينٽ پراسيڪيٽر جنرل محمد احمد ڏيائي ۽ ٻيا ماڻهو هن جو ڏاڏو ٻڌي وڃن ٿا.
 2. فقير عامر علي سائينءَ هن جو محڪم هڪ لاکه ٽي سئو روپيا عامر علي ڏاڏو جي ڏاڏي سان محڪم ٻه سئو روپيا هڪ لاکه ٽي سئو روپيا آهن. هن جو سنه جي ٽي سئو روپيا تعليمي اداري ۾ اسٽيڊينٽ آف انجنيئرنگ نواب شايد سنه ٽي سئو روپيا ڏاڏي جي ڏاڏي آهي.

2. سہلی سہنگار سان رستم ولسار سان
 رفتی رفتار سان شکر گفتار سان
 موی من قید حقیق پنجی پیچ دیو
3. تانگو نیشان تیر لران مستان تیر
 تو لاو حیران تیر وتان پریشان تیر
 برہی پورہ یی پنجی پیچ دیو
4. اصل کان "مصلحہ" تیر "مصلی" تیر اسلام تیر
 جنگی پیلین چلم تیر صبح توری شام تیر
 وتان مست تیر پنجی پیچ دیو

گلزار علی "مصلحہ" مہم

خود نوشتہ احوال زندگي

نالو ۽ جنس:

محمد صابن ولد جان محمد ولد محمد صابن ولد محمد خان
ميمن اڀر ٿاڻي ٽائين شجري جي حقيقت آهي. وڌيڪ عطا به هي ڄاڻ
حاصل ٿي نه سگهي آهي. اصل ڳوٺ 'پنجمورو' تعلقي هالا (هاڻي ٺيڙو
سعید آباد) ضلعي حيدرآباد (هاڻي مٽياري) ۾ جنم ٿيو. ڳوٺ پنجموري
۾ سن 1917ع ۾ قائم ٿيل پرائمري اسڪول جي چارل رجسٽر مطابق
منهنجو جنم 28 نومبر 1913ع آهي.
تعليم:

سال 1939ع ۾ هي مهاڀاري لڙائي دوران پرائمري اسڪول
پنجموري ۾ سنڌي پڙهڻ وٺس. اها لڙائي 1939ع کان 1945ع تائين
هلي. جنهن ۾ پير سائين صيفت الله شاھ (پھين پاڳاري) کي گرنٽار
هڪري لٽين وئي. وڏا ان وقت ٽائين ميمن ڇھ درجا پاس هئا
سنڌي فائنل جو امتحان 1944ع ۾ ڏنو. ملڪ ۾ آس پاس جي حالتن
خراب هجڻ سبب تعليم متاثر ٿي ۽ آئين فائنل پاس هڪري نه
سگهيس. ان ئي سال يعني 1944ع ۾ ٺيڙو سعیدآباد مڙي اسڪول ۾
انگريزي پڙهڻ لاءِ داخلا ورتي. روزانو 3-4 ميل پنڌ هڪري وڃڻ ۽ اچڻ
کان علاوه، غربت هئڻ سبب وڌيڪ انگريزي تعليم پرائي نه سگهيس
۽ واپس ڳوٺ اچي ساڳئي اسڪول ۾ داخلا وٺي فائنل جي تياري
هڪري. آخر 1947ع ۾ فائنل جو امتحان پاس هڪري. سن 1945ع ۾
منهنجو والد صاحب وفات هڪري ويو. جنهن جي 8 يا 9 مهينن بعد پاڙي
مان شادي هڪري. غربت جي هڪري پنهنجي ننڍي ڀاءُ محمد وارث سان
گڏ ٻئي ڀاري جو هڪ ٻڙ هڪڙو هئس. هڪ غربت ٻيو پيءُ جو ساڳيو

ڪجهي ويو. ٽيئن هنڌين به هڪو سئو ساٿ نه ٿئي. انهن ڏکڻ ٿاڻو جهڙو
ان ٻاروڙ به پڙهڻ نه چٽيو ۽ ٻئي ٻاروڙ پڻ هڪٽر رهيس. خدا پاڪه هي
ڏنل سولھائين ۽ مندر جي لکڻي تي رابطي رهي. تنهن ڏٺي وقت
هڪائيندو رهيس ۽ پنهنجي ننڍي ڀاءُ محمد وارث کي پڙهائيندو به
رهيس. آخر ان کي به فائيل پاس هڪرايو.

گدار سفر،

پس ٻاري جي هڪر هڪار سان گڏوگڏ 1947ع ۾ سنڌي فائيل پاس
هڪڙو بعد خاندان جي هڪڙائي واسطي نوڪريءَ لاءِ اپريل 1947ع ۾
هڪڙو ٺاهيو. ٻنهي ٻنهي جي 20 روين ماھوار پنڳهار سان
هڪڙو جي ٽيلين ڳڻڻ جي نوڪري ملي. اسين 8 يا 10 ڏيڻا هڪڙو
جي ٺاڙي پوکيل نڪار جي هر هڪ ٻوڙي جون ٽيلين ڳڻيندا هئاسين.
تقريباً 10 ڏينهن کن ٺاهو هڪر هڪڙو. هڪ ڏينهن فارم جو وڏو صاحب
آيو جنهن اتفاقاً مون کان تعليم جي لياقت بابت پڇيو. فائيل پاس جو
ٻڌي چيائين ته ٻوڙن تي ٽيلين جو پيو ڳڻڻ؟ مون به سفارش ۽ پوڇ
نه هجڻ جو چيو. مانس ٻارڻ مون کي ٻئي ڏينهن پنهنجي آفيس ۾ ملڻ لاءِ
چئي هليو ويو. آئون ٻئي ڏينهن سندس آفيس ۾ ويس. ٻئي صاحب
مون کي استاذ جي اسٽور جي چارج ڏئي ۽ منهنجو پنڳهار وڌائي 40
روپيه هڪڙو پنهنجي ايمائداريءَ ۽ سڃاڻيءَ جي هڪري صاحب مون کي
ٺاڙو پائيندو هو. ساڳئي وقت هڪٽائيندو به هو ته توکي هڪڙو
هڪرائيندس ۽ چانس به ڏيان سندس ان دوران مون آبداريءَ لاءِ هن
درخواست ڏئي ڇڏي هئي. ساڳئي سال جي سيپٽمبر جي 15 يا 16
تاريخ تي منهنجو هڪ عزيز زوي فارم تي لٽر کڻي آيو ته توکي
آبداريءَ جي نوڪريءَ ۾ چونڊيو اٿن. آئون لٽر کڻي صاحب اقرار
وارو وٺ آيس ۽ موڪل گهري. صاحب گهڻو هڪڙو سمجهايو پر
منهنجو مندر اڃا هڪڙو پيو هو سو رهيل پنڳهار وٺي ڳوٺ آيس. ٻئي
ڏينهن بسترو ۽ ضرورت جو سامان کڻي آبداريءَ جي نوڪري هڪڙو
لاءِ ننڍي آفرو روٽو آيس. جتان منهنجي پوسٽنگ جهڙي مري پر ٿي. ان

ولند منهنجي پڳهار 84 روپيا مقرر ٿي. لاڳيتو 2 سال ان پيٽ تي حڪم
ڪيو. سال 1949ع ۾ حڪومت دفعي ڳوٺ آيس ته منهنجي استاد مرحوم
عبدالوارث ميمڻ سان ملاقات ٿي جنهن مون کي پرائمري ماستر ٿيڻ
لاڳو ڇيو ۽ پڻ آزاد وٺي آيو جو ڇهائين سال جي نومبر مهيني ۾
وري جڏهن ڳوٺ آيس ته استاد صاحب وري به مون کي ماستري
نوحري ڪرڻ لاءِ ڏند ڀريو ۽ ايترو به ڇهائين ته توکي اڄ جو اڄ آزاد
وٺي ٿو ڏيان اهڙيءَ ريت اٺين ابتدائي نوحري ڇڏي 5 نومبر 1949ع
کان پرائمري استاد ٿي نوحري ڪرڻ لڳس اپريل 1953ع ۾ اسان
جي ٿيندڙ تربيت لاءِ حيدرآباد جي ٽريننگ ڪاليج فار مين ۾ چونڊيو
ويس. مون سان گڏ منهنجي تر جا استاد حاجي محمد حافظ ڀانڳو
قطب الدين حاجانو ۽ سليمان ڪوري پڻ چونڊجي آيا ان سان گڏ
قربان علي ڪلهوڙو (ڏاڏو) ۽ گلزار علي لغاري (ڳوٺ ڏتل لغاري وڳهڙي
) پڻ آيا. اسان جو ساٿ گڏ رهيو ۽ محبت ۽ قرب سان 2 سال ڏاڏا سٺا
گذريا. ڪاليج وڃڻ کان اڳ مون کي فطري طور راڳ سان شوق پڻ هو.
آواز سٺو هلڻ جي ڪري ڪڏهن ڪڏهن عز سان ته ڪڏهن وري بنا
عز ڪر جي راڳ چونڊو هوس. ڪاليج ۾ راڳ جا خصوصي پير هئا
هئا ۽ انهن پيرن ۾ استاد غلام علي ۽ استاد پير بخش اسان کي
موسيقيءَ جي سکيا ڏيندا هئا. چئن مون ڪافي ڪجهه سکيو.
ڪاليج ۾ ٿيندڙ پروگرامن توڙي ٻين دعوتن ۾ به وڃڻ ٿيندو هو. چئن
مون کي ڪافي سارا انعام پڻ مليا.

مڪالمج مان موٽڻ بعد ڳوٺ جي ٻي واري اسڪول ’سپراج مڪاڪا‘ ۾ پوسٽنگ ٿي. لڳ ڀڳ هڪ سال بعد مارچ ۱۹۵۸ع ۾ درگاه شريف پير جهنڊو ۾ هيڊ ماستر طور بدلي ٿيس. تنهنجي ڀرتي جي وقت جي ضلعي جي وٽڻ جي ابتدا اتان شروع ٿي. درگاه شريف تي پير سائين محب الله شاهه راندي صاحب جن جو مزار هو. جتي قاضي تعمير جو ارج هو. سمن غنيمت ۽ موقعو سمجهي مطلقن تي توجه ڏنو.

جنهن ۾ فارسي، کي گهڻي اوليت ڏنيو ۽ ان مان گهڻو مستفاد ٿيو.
 پرايڊ، درگاه شريف تي جناب قبله پير سائين محي الدين شاهه ”اعجاز
 علي“ جن سان وڌيڪ محبت ۽ پيار ٿي ويو. پاڻ به مون سان وڏو قرب
 هڪٻئيون صبح منجهند ۽ شام رهي گڏ ٿيو ۽ سندن صحبت ايترو ته
 اثر هڪٻئي جو ”ما يوي الله تر هڪ دنيا“ يعني نه گهڙي جي نه دنيا جي غير
 رهي. آئون هر وقت سائين گڏ هوندو هوس ۽ پاڻ به اوترو ئي قرب ڏيندا
 هئا. سائين جن پاڻ وڏا شاعر هئا. پاڻ محبت جي هڪمند جو اهڙو ته
 پيچ وڌائون جو دنيا جو هر خيال ترقي ۽ توسعوي وغيره سڀ سندن
 محبت ۾ وسري ويا. هر روز رات جو پنهنجي راڳ رهاڻ ٿيندي هئي
 رمضان توڙي ذوالحج جي عيدن جي موقعن تي وڏي مجلس ٿيندي
 هئي. ان عرصي دوران آئون قبله سائين جن جي زير نظر ۽ هدايت سان
 موسيقيءَ جي هڪتاب ”راڳ ساگر“ جي مدد سان هارمونيئر وڇندڙ پڻ
 سڳي ويس ساڳئي نموني راڳداريءَ جي هڪترن ئي شرن جي پختي ۽
 پختي چارن ۾ پئجي وئي. انهن سڀني ڳالهين کان اڳ اهو ضرور عرض
 هڪندس ته منهنجي دل کي هڪنهن رهبر ۽ منزل جي تلاش هئي
 هميشه دل ۾ اهو خيال ايندو هو ته هڪو اهڙو خيال وسيلو ٿئي جو سڪندر
 محبت ۽ خلق جو جهڪو سٺو منهنجي دل ۾ هڪو ماڻهو پيو آهي. ان جي
 آبياري هڪڙو وارو ۽ رهبري هڪڙو وارو هڪو ملي. ان تشنگيءَ ۾
 هڪجهڙو شعر اڳ به چيل هئا. تن ۾ هڪي جذبا پوڻيدا هئا. جن کي
 پڙهڪائيندو رهيس. جنهن لاءِ ضرورت هئي هڪ ترجمان جي هڪاڻيچ
 کان وٺي ان وقت تائين آئون سٺو قنڪار ٿي چڪو هوس. جنهن ۾ شعر
 ظاهر. راڳ جي سز گڙ ۽ لهجي وغيره جي سڃي غير پئجي چڪي
 هئي. علم عروض جو پڻ خاصو مطالعو هڪيو. انهن سڀني ڳالهين جي
 ترجماني قبله سائين پير و مرشد اعجاز علي شاهه جن وٽ پوري ٿي.
 منهنجي حفظ مجاز جي شروعات 1948ع ۾ ٿي. پر اهو اثر اهڙو ته هو
 تاهه تاثيرات ۽ خيال هڪو نقش آڻو ضرور رکيو. تن جي توتس هڪجهڙو
 جهڙڪي ٿي ته آزاديءَ سان پڙهائڻ لڳس ۽ قبله سائينءَ جن جي

رهبري سان پنهنجي آزاد خيال کي هر ريز ذاتي ويڃڻ ويهڻ ۽ رهڻ
عڪري سمجهڻ آڻائين.

عشق مڃائڻ،

هڪ ڏينهن رمضان مهيني جي وچ ڌاري منجهند جو مسئل هيس،
جو روزو هيو اوجھو سڃاڳ ٿي محسوس ڪيس ته هڪنهن عشق جو اثر
ٿيو آ هڪ صورت اکين اڳيان تصور ۾ اچڻ لڳي محسوس ڪيس ته
خواب نه پر هڪ حقيقت هجي. هڪجهڙ وقت سوچڻ بعد انديهن
منڊاليس پر اها مون کي هڪ نه آئي سڀ طرح اڳواڻي ڪيس ڪند
وھائو ۽ پٺ وٺيو ۽ پر تيار ۽ غير روزي جي حالت ۾ مذهبي ٿوڙن ڄاڻ نه
سمجهيو. باقي ڏينهن معمول جيئن ايتري تي ويس. روزو به هجي
موجھي عڪري منجهند جو ٻاهر نڪتس انديهن جي لمھڪرات پڻ
هئي آسٽاپ تي پھتس ته اوچتو هڪ ماڻھو مليس جنهن جييو ته هڪڙي
لمھڪرات ۾ آھين مون کيس هڪجهڙ به نه ٻڌايو ۽ ڏيئي طرح جييو ته
سڀ غير آهي ان تي پاڻ ٿي چيائين ته مون تنهنجي انديهن جو چيو
لڌو آهي. آئون توکي انديهن وٺرائي آندس. مون کي هڪڙو به آئي ۽
خوشي به ٿي بس ايترو چيو ته اها مهر پائي ساڳئي وقت اهو پڻ چيو
ته مون کي هڪڙي مهل انديهن وٺي آندين چيائين ته شام جو بس
شام جو مون کي جيڪو انديهن آڻيو ان ٿي منهنجي دل تي ڄاڻو
هڪيو ۽ منهنجي دل جو مال هڪ ٻڌجي مون کي بي سر و سامان پٺ پٽائي
ويٺو رهيو جنهن بعد منهنجي دل بهي گھڙا مون کي بي قرار بنائي
وڌو ايتري قدر جو آئون پنهنجو پاڻ وساري ويس منهنجي لاءِ آڻين
۽ رات روتڻ ۽ جهجڻ کان سواءِ ٻيو هڪجهڙ به نه هو اسهڪول جي ڏيوتي
به هڪ ٻٽ جي صورت ۾ آڻڻ لڳس. ٿيل سائين ۽ ٻن وٽ پڻ هڪو حال
حقيقت نه هڪڙو خاموشي اداس ۽ پریشان رهڻ سان شخصي ٿي بس
وقت جو هڪڙو خيال نه رکندي سڄيپڻ راتيون ٻيو جهونگار بندو ۽
اڳاڻيندو هوس ايتري قدر جو مات جو ته سوال ٿي به هو منهنجي خيال
دل هڪ ڪلام اوجھو نڪتو جيڪو هڪجهڙ ٿي ملڻ ۾ سڄو تيار ٿي
رھ جنهن جو ٿڌ آهي ته:

سڪنهن سڃاڻت سڄي سان مون وڃي نانو لايو آ.
سڄي به نانو سڳي جي چا هن جو رايو آ.
(احمد عاين ”خاصي“ 2)

سير و سڀ:

ان مسئلي ۽ فراق جي اسڪول مان موڪل وئي. گهران گوڙ هڪڙو
گوڙوڪ هڪڙي پڪتارو ۽ هڪٻيل وغيره کڻي ان منزل ڏانهن راهي
آيس. جنهن جو نه پروگروا نه خيال نه ان جي سڃا آخري يا پچائي ۽ نه
تي هڪو هڪتارو هو. منهنجي پهرين منزل پنهنجي استاد پنجموري
کان قاضي احمد ’تازباغ‘ تائين ٿي اتي بهجي پنهنجي منهن پڪتارو
کڻي ڳاڙو ۾ شروع ٿي ويس. نه چار هڪڙي مهل سج لڳو اوچتو باغ
جي مالهيءَ اچي چيو ته اها هاڻ هتي رهندين يا ويندين؟ مون چيو ته
اندا آئون وڃان ٿو اعزيٰ طرح. منهنجي ٻي منزل شاهپور جهاتيان ۾
ٿي درگاه جو پچائي. مڪان آي پھتس 5 يا 6 فٽير وڏا هئا. سڀي
نعموني آڏيءَ هڪٻان مڪان ۾ رها. جو سج ڀري رهيو هو مون کي به
سج جي ڀر ۾ بسترو وڃائي ڏنائون. حال احوال ڏيندي رهندي پنجموري
جو نالو کڻڻ سان فقير اسان علي واڙي جو پچيائون. ڏاڍي مرحيا
هڪٻان رات جو مجلس ٿي. جنهن ۾ مون به حصو ورتو صبح جو 4
وڳي جاڳ ٿي پڪتارو کڻي راڳ ۾ شروع ٿي ويس. هڪ ڪله سرت نه
رهي فقير به منهنجي راڳ تي هڪڙو ۽ گهڻن پڻ کڻي مون سان گڏ
شروع ٿي ويا. تان جو صبح جا 10 ٿي ويا آخر اتان موڪلائي. درگاه
جي زيارت هڪري نوشهري فيروز ۾ ساڻين شاهه نصير جي درگاه جو
پچي. مڪان تي وڃي پھتس. مون کي هڪنهن پڌايو ته درگاه جي
زيارت خانداني هڪڙي گهڻي جي هڪري بند آهي. توهان گادي نٿين
ٻي ساڻين نيل گهٽ سان وڃي ملو اتان وڌيڪ چار ملندي آئون
نواخاني جو پچائي اتي آيس ته منهنجي عجب جي حد نه رهي. مون
ٿيو ته ساڻين نيل گهٽ تمام پير مٽي جي حالت ۾ کٽ تي سٺا پيا
آهن ساڻس ملڻ لاءِ السلام عليڪم چئي اڳتي وڌيس ته پاڻ اتي
رهڻي مون کي پاڪر باني هٿ ڏنائون ۽ پنهنجي ڀرسان کٽ تي ويهاري

غير و حقيقت پڇيائون. نوشهر کي ٺٽگر آڻڻ لاءِ چيائون مون عرض ڪيو ته ليڏا هن وقت ضرورت نه آهي. پاڻ ڦليلن ٽانهن منهن ڪندي چيائون ته اها ڪفا ته ضرورت آهي جو هتي آيو آهي سندس اچڻ مقصد کان خالي نه آهي. پاڻي ٺٽگر ضرور ڪيو. منهنجي خيالن کي ڄڻ سڃاڻي ملي وئي. ۽ سندس ويجهو ٿي ويس. عرض ڪيو ته جيڪي ڪجهه توهان فرمايو ان لاءِ ته آيو آهيان ته اوهان بزرگن جي زيارت ۽ هدايت نصيب ٿئي. ساڻن ڪجهه وقت ڪجهه ڪيو. ايترو ضرور محسوس ڪيو ته پاڻ دنيا جي شرت ۾ نه هئا ڪجهه وقت ڪجهه ڪري گذرڻ موڪلايو.

اتي ئي نوشهري فيروز ۾ 2 ميل اوڀر طرف سهتن جي ڳوٺ ۾ پهچي رات رهيس. سڄي رات وهان ڪري صبح جو پريا روهه اسٽيشن تي آيس. جتي محمد ياسين "عاشق" ڪيري وٽ ويٺو ٿيو گاڏي آڻڻ لاءِ ڪيائين. ٽي راتيون ترسائي پڇيائين. آخر ان کان موڪلائي ريل گاڏي ۾ چڙهي واپس آيس. سج لهي چڪو هو ٺٽگي ۾ چڙهي. پهرين بولي بهار جي زيارت ڪيو. چنڊ جو پهرين سوار هو. خلعت گهڻي هئي. اتي به سڄي رات مڪان تي وهان جو رنگ رڃايوسين. ٻئي ڏينهن صبح جو سوڀرو سائين حضرت صالح شاهه جي درگاهه جي زيارت ڪري اڌ ميل کن اتر طرف درازا شريف پهچي زيارت ڪيو. شام جو درگاهه شريف جي گاڏي ٺٽين سائين صاحبڏني جن سان ملاقات ٿي اتي بارات جو 10 ورگي ٽائين روح وهان ۽ محفل هڪئي سون.

منهنجي اڳئين منڙي دوهڙي شريف هئي. گهٽ مان ريل گاڏي ۾ سوار ٿي. دوهڙي شريف ۾ ٺٽس پنهنجا ميرا ڪهڙا ڏويي! کي ڏٺي "وار مبارڪ" جي زيارت لاءِ ويس. وڃين! جو وقت هو. وهڻو ڪري ٺٽا بڙهيس. بعد ۾ ڀر واري حجري ۾ فقير صاحب سان ملاقات ٿي. جنهن منهنجو آڏو ڪيو ۽ منهنجو سامان پڻ سنڌي گهر ۾ وڃي رکيائون. صبح ٺٽي ۽ وڃين! جي وچ ٽاري فقير صاحب حجري کان ڏکڻ طرف دروازو کولي. مون کي اندر وٺي ويو. هڪڙو چوڪندي جنهن کي چوڌاري

ڇيهه کان ننڍي پٽ آيل هئي. مون کي ان پٽ جي ٻاهران ٻيھاري پاڻ ان چوڪنديءَ جي وچ تي ويو ۽ اٺن هڪ ٻيھي کڻي آيو. مون وٽ اچي ويھي ان کي کوليائين. جنھن پر تمام گھڻن روحانن کولڻ بعد هڪ خوبصورت ٻھي کڻيائين. ان ٻھي جي اندر ريشم مٿان هڪ آگر کان ٿوري وڏي ۽ انڊين کان ٿوري ننڍي سونھري رنگ جي انڊين جھڙي شيءِ کڻيائين. جنھن جو مٿيون هڪ لائين تي ٻئي حصي جي چوٽيءَ پر سون جھڙو سونھري وار مبارڪ نظر آيو. مٿان لاکيت جي روشني لڳڻ هڪري تيز روشني هڪري رھيو هو. اهو سارو وقت آئين صفا شريف پڙهندو رھيس. تقريباً 10 منٽ کن ٻاهر هڪندو رھيس. روح کي ٿاڍي راحت ملي.

منھنجي ان روحاني ۽ جسماني سفر جي منزل جاري رھي. روهڙيءَ مان پنجاب وڃڻ جو ارادو هڪري ريل گاڏيءَ پر سوار ٿيس. اتفاقاً ان ئي ٻوگيءَ پر ۹ فقير گيڙو پوش اڳ پر ئي ويٺل هئا. مون کي ڏسي پاڻ ئي ’حق موجود‘ چيائون. مون پڇڻ جواب پر ’اسدا موجود‘ چيو. پاڻ سان گڏ ٻيھاري حال احوال پڇيائون. روحاني واقفيت تہ روز اٺل کان هئي. ٻئي جسماني واقفيت هڪڙيائين ۽ مون کان بہ پڇيائين. پاڻ انبھ شريف جا فقير هئا. ساڻين ولایت شاھ جي فرزند بگن شاھ خود حال احوال اورو. فقير ساڻين جن ٻئي عامل پنھنجي مريدن وٽ وڃي رھيا هئا. مون کي پاڻ سان گڏ هلڻ لاءِ چيائون. سفر دوران ٿاڍي روح رھڻ ۽ هڪجهري ئي. هڪجهري هڪندي پنو عامل اچي ويو ۽ مون کي پڇڻ لھڻ لاءِ ٿاڍو زور ٻار رکيائون. پر، مون معذرت گھري ۽ واعدو هڪير تہ توهان وٽ هن ٻارھين تي يا ايندڙ مھيني ضرور ايندس. فقير اجازت وٺي گاڏيءَ سان لڏا.

”سامي کڻي سٺڪو وڃائي رات ٿيا.“

هڪ وڇوڙو پيو فرد. ٽيئن صوفين جي جذباتي ”تن پر ڦاٽو تلخ اڄ ٿئي ٿيھ جي“ خبر نہ رھي تہ منھنجي منزل هڪڙي آهي ۽ هڪڙيائين. ويھان ٿو ماٺ واري ملڪ جي سير تي چڙهي ۽ پاڻ کي پاڻ سڃاڻڻ لاءِ

پاڻ ۾ ئي گهر ئي ويس. خبر تان پئي ته ويل گاديءَ ۾ ڪاٺي ۽ وڳي استيڻ تي پھچي. سڪي هئي. گاديءَ مان لهي ٻاهر نڪتس. هڪ اڻ سونهن ٻيو اڻ آڻو ملڪ بهار ٻيو رياست جي حد بازار مان گھمندو پئي ويس ته اوجھو هڪ سياهي، ٻانهن پرھٽ وڏو ۽ چيائين ته هل ٿاڻي تي آئون بنا ٻڙن پٿرن جي ساڻس گڏ ٿاڻي تي پهتس. گوڙي ۽ هڪسٽو هڪلهي ۾، پڪٽارو هٿ ۾، اٿي پھريل گوڙ ۽ گوڙو پٽڪو ٻڌل هيءَ مون کي پئڇ تي ويھاري پاڻ صوبيدار صاحب کي وٺي آيو. اخلاقي طور صوبيدار سان هٿ ملايو. پڇا شروع ٿي. حڪير آهين؟ حڪشان آيو آهين؟ حڪيدانهن ٿو وڃين؟ هن گوڙيءَ ۾ ڇا اٿئي؟ چرس پھندو آهين؟ ٺڳي حڪرن چائين؟ سي آءِ ڊي آهين؟ حڪڙو ٻڳ پڪيڙو اٿئي؟ آئون هر هڪ سوال جو جواب خوش اسلوبيءَ سان ڏيندو رهيس. چيو ته ٺڳ آهيان ته چرس ٿو پيشان نڪو هڪو جاسوس آهيان لالچ جو لقاء ڏسڻ ۽ پسڻ نڪتو آهيان. صوبيدار گوڙي کولج لاءِ چيو ۽ چيائين ته هن ۾ چرس يا آفيم هوندو يا جاسوسي، ڇا راز هوندو. ۽ وري چيائين ته جي اسين هٿ سان هڪا نشيدار شيءِ ملائي، توکي لاهڪپ حڪريون ته پوءِ مون چيو ته اهو به سندس مير آهي ۽ جيڪڏهن حڪرايائين ته اکين تي کيسي مان پٽيا حڪيرائي. پاڻ وٽ رکيائين ۽ مون کي اجازت ڏنائين. آئون مھرباني چئي پنهنجو سامان کڻي هليو لڳس. ٿورو اڳتي وڌيس ته وري پٺيان سڏ ٿيو پھر حال صوبيدار صاحب مون کي پٽيا واپس ڏنا. چانهه به پياري ۽ معافي پڻ ڏني. رات اتي ترسي. صبح جو سویر بس ۾ سوار ٿي حڪوت ملڻ پهتس. جتي وڃو حڪري حضرت خواجہ غلام فرید جي درگاهه جي زيارت حڪير. دعا جواب کان فارغ ٿي. ٻاهر ورائي ۾ درگاهه سامهون ملھن حڪري ويهي رهيس. ٿوري دير آرام حڪري پڪٽارو تيار حڪري ڍاڳ ۾ شروع ٿي ويس. مون حڪلام شروع حڪيو ته دروازي واري فقير اٿي نچڻ شروع حڪيو ۽ ان کي ڏسي حڪي ميا فقير به اٿي نچڻ ۽ آئرين پائڻ لڳا. مون کي فرينج ساڻين، ڇا جيڪي به دونهيڙا يا هٿ سي سڀ چيو. ٻورو

منو هڪلاڪ هڪ هڪلاڪ هليو وري ٻيو هڪلاڪ شروع هڪير اندازاً سوا
هڪلاڪ ٻيهي ويس. اهو وقت مون تي جيڪا حالت هاري هئي ان
وجھ جو هڪو بيان نه هو. منهنجي اڳيان هڪيترائي پٺا گڏ ٿي ويا.
هي هڪي مون نه ڪنيا ۽ نه ڳڻيا. دروازي واري ٽڪير کي ڇيڙ تڏهي پٺا
ٽون ڪن ۽ راتيون اتي رهيس. فقير گادي خدمت هڪئي.

حڪوت ملڪ مان روانو ٿي ٻهرا غازي خان مياڻي ٻڌل شاهه آيس.
جتي سائين عبدالغفور شاهه جن وٽ ترسييس. اتي چار پنج راتيون
رهې. پوءِ موڪلائي ملتان شريف آيس. ملتان ۾ حضرت قوث الحق
بهاؤ الدين ^{رحمۃ} جي زيارت لاءِ ويس. زيارت هڪري دعا گهري وري
شمس تبريز ^{رحمۃ} جي زيارت هڪري لاءِ سندس اوڀر طرف ٺهيل درگاهه تي
پهتس. دعا گهري ٻاهر هڪري غيرت ۽ حيرت جي محڪمان جو سير
هڪندي شهر ۾ موجود ٺهه کان ٻارنهن کن زارتين هڪير ۽ رات جو وري
۽ درگاهه قوث بهاؤ الحق تي ترسييس. ٽئي راتن صبح جو آڻج شريف
روانو ٿيس. آڻج شريف تمام جهونو شهر آهي. سندس بازارين
سولاميون ۽ گهڻيون پڪڙيون سرن سان ٺهيل آهن. پهرين سيد جلال
الدين شاهه ^{رحمۃ} جي درگاهه تي آيس. وڏو هڪري زيارت هڪير. دعا ثواب
کان فارغ ٿي. ٻي سڃي درگاهه جو سير هڪير. سڃي جاءِ هڪاٺ سان
ٺهيل هئي. مون کي ياد آهي تڏان جيڪڏهن ٻه اولهه ٽپ هئا. هڪيترين
ٿي هڪاٺن ۽ پٿرين چٽ ۽ لڳل هيون. سڃي ٽپن تي اُڪريل
پتلائي جو نهايت شاندار ۽ نفيس هڪر ٿيل هو. ٽسي حيران رهجي
ويس ۽ انهيءَ حيرت ۾ ئي چار هڪلاڪ اتي لڳي ويا.¹

بابا وڏي متعلق هڪجهڙو سارو ٿيون:

هڪڙو دور ستمگر ڄا ڏسندو وڃان ٿو

ڇا ڪري ڦٽل ٿي سا سهندو وڃان ٿو

¹ اهو وقت انصاري زندگي "جن جي لکڻ آيل سوا شروع ڪئي وئي ۽ اٽل فقير صاحب وٽي هڪ
صحن تيچ جو هڪ اکر لکيل آهي انهيءَ عنوان هيٺ آيل آخر ٽالن جي انصاري وٽان انصاري
صفا "هيڏو جو تحرير ٿيل آهي.

مون جنهن خاندان ۾ اڳ ڪولي، اهو پڙهيل لکيل خاندان پنهجي موجوده حالات مطابق نوڪري ۽ زرعي پيشي سان وابستہ رهندو پئي آيو آهي. جڏهن شعور ۾ آيس، ته منهنجين اکين پنهجي ڇاچي محترم محمد صاين ميمڻ عرف بابا وڙي (مرحوم) ۽ والد صاحب محمد وارث کي خانداني طور حال حيات ڏٺو. بابا صاين ۽ ڇاچا صاين تعليمي حوالي سان سنڌي قاتل پاس هئا ۽ کين بطور استاد مقرر ڪيو ويو هو. بابا صاين محمد وارث هڪجهڙن سبب جي هڪري نوڪري ڇڏي هاري جي هڪرت سان وابستہ ٿي ويو. جڏهن ته ڇاچا صاين عرف بابا وڙو آخر تائين ابتدائي پيشي سان منسلڪ رهيو. ڏاڏا صاين مرحوم جان محمد جي وفات کان پوءِ پنهجي ڀائرن جو گڏ رهڻ ٿيو. جيڪو اڄ ڏينهن تائين هلندو اچي پيو. والد صاحب هاري جي هڪري پاڻ گهڻو تفو پئي پاري جي هڪر ۾ مشغول هوندو هو. جڏهن ته خاندان جي هڪفالت ۽ نظرباريءَ جو بار ڇاچا صاين، جن وٽ رهيو، جيئن ته پاڻ تعليمي سلسلي سان وابستہ هئو، ان هڪري اسان (ڀائرين) ۽ پنهجن پٽن کي پڙهائڻ ۽ (زندگيءَ) جي ضروريات جو فرض احسن طريقي سان آخر تائين نڀايائون. خانداني طور گڏ رهڻ ۽ هڪفالت جي هڪري آئون ۽ منهنجا ڀائر کين 'بابا وڙي' جي نالي سان سڏيندا هئاسون. بابا صاين پنهجي حياتيءَ دوران مون کي ۽ منهنجي ڀائرن، خواهر پنهجي پٽن جي پڙهائي ۽ شادي مرادي جهڙن فرضن کي پنهجي حياتيءَ ۾ ئي مڪمل ڪيو. جيئن جيئن شعوري پختگي ايندي وئي، تيئن آئون پڻ سندن فرمايندڙيءَ ۾ پختو ٿيندو ويس. ٻين لفظن ۾ سندن منظور نظر ٿي ويس. منهنجي هميشه اها عادت رهي، ته جڏهن به ڪوڏاڻهن وٽ ٿيندو هو يا هڪو هڪر هوندو هو ته سندن علم ۾ ضرور آڳيندو هوس يا اجازت وٺندو هوس. جيئن ته سندن روحاني محبت جو سلسلو مرشد صاين اچجاز علي راشديءَ سان وابستہ هئو، ان هڪري مٿن پنهجي مرشد صاين جن جي صحبت جو حفاظتي اثر هو ۽ پاڻ وري اهو اثر اسان (ڀائرن، ڀائرين ۽ ڀائيڻن) تائين

سنڀال ۽ گهرو پاڙياڻا طرفان ضلعي ٺٽي ۾ حڪماني عرصو رهيا. جنهن تي 2014ع تاري پٽ شاهه جي پوسان مقاطعي تي ورتل زمين جي پٽ سنڀال حڪماني آخرڪار 1985ع جي آخر ۾ پاڻ انهن حڪمن کان خارج ٿي پنهنجي ڳوٺ پنجموري ۾ جنرل دستور کولي اچي ويٺا ۽ گهر جي حڪمن حڪارن کي وقت آڻڻ لڳا.

1986ع دوران ميون کي حيدرآباد ۾ هڪ هٽل تي رسيشن جي نوڪري ملي ۽ منهنجو هڪجهڙو عرصو حيدرآباد ۾ گذريو. جيئن ته منهنجو هٽل قديم گهٽ مولا علي جي ڀرسان هو جتي هر سال محرم جي مهيني ۾ مجلسون پٿڻ جو موقعو پڻ مليو. انهن مجلسن جي پٿڻ کان پوءِ منهنجي اڪثر ڀر هڪ قسم جو اضطراب پيدا ٿيو ۽ ذهن ۾ هڪ ئي هڪجهڙو سوال پيدا ٿيا، جنهن جي پورائي لاءِ آئون پاڻا سائينءَ کان سوال ڪندو هوس. پاڻ جواب ۾ چپ رهڻ لاءِ چوندا هئا. 1988ع واري هٽل جي نوڪري ڇڏڻ کان پوءِ وري ڳوٺ ۾ رهڻ ٿيو. جيئن ته منهنجو ننڍي هوندي کان ئي حوالي سان گهڻو لاڙو هو. ڳوٺ ۾ رهڻ دوران تبليغ وارن جي صحبت جو هڪائي اثر ٿيو. ان اثر جي هڪري منهنجي اندر ڀر تبليغ ٿي ويو جو خيال پيدا ٿيو جنهن جي لاءِ آئون ڪيائين اجازت پڻ گهرندو هوس. ان وقت به پاڻ چپ رهڻ لاءِ چيائون. ان بددلي منهنجي اندر هڪائي سوال اٿاريا. پر ادب جي حوالي سان آئون مات ۾ رهيس. خاص هڪري آئيندو ٿين هو جو سانجهي، جي وقت آئين پاڻا سائين جن سان هڪجهڙي ڪندو هوس ۽ پاڻ اڪثر گهر ۾ سائين اعجاز جا هڪلاڻ جهونگاريندا هئا ۽ انهن جي معنيٰ ۽ مطلب کان واقف ڪندا هئا ۽ سوالن جا جواب پڻ سمجهائيندا هئا. جيئن ته منهنجي تصوف جو رنگ ڇڙميل هو. ان هڪري زياده تر حوالياتي هڪجهڙي

[illegible]

ڪنهن هئا. هڪ ڏينهن معمول جيان گهر ۾ سٺجيئي نماز کان پوءِ
ڪجهه ئي شروع ٿيڻ کان اڳهه پاڻ مون کي حڪمي شريف جي وره لاءِ
چيائين ته حڪمي فقدا ان جو وره هڪرايائين. ڪجهه دير جي ماٺ کان
پوءِ پاڻ حڪمي طب جي مشهور ۽ اسرار کان واپس هڪرايائين. پٺيل
خواجہ خلائق فرید" جي:

مين عقل تي دين ۽ا فرس پڑھيس پيا فرس پڑھان تان هڪافر هان
ڏي حسن تجلي تاب ميسڪون بي تاب سزان تان هڪافر هان
جنهن راه تون ميسڪون پار ملي بي راه لزان تان هڪافر هان
جي عقل "فرید" اتي سر ملگي مين مک موزان تان هڪافر هان

سنڌن ان اسرار جي آشڪار ڪرڻ کان پوءِ آئون حڪمي عيس ۽
هڪڙينهن ويس. هڪا غير نه رهي. هڪو وقت مون تي سڪتو طاري ٿي
ويو ۽ چپ ٿي ويس نه سوال رهيو ۽ نه جواب ٿيڻ جهڙو رهيس. ڪجهه
مهينا ته گونگو ٿي ويس ۽ جڏهن پاڻ سمجهيائين ته وري هڪ ڏينهن
ڪجهه ڀر چيائين ته هان وڃ! ماته به هڪر ۽ تبليغ به هڪر. آئون
اڃان پهرين اڳجهارت کي سلجهائي نه سگهيو هوس ته مٿان وري ٻي
اڳجهارت آئون ان چان ۽ بي عقل سمجهان ڇا سمجهان عقل ۽ دماغ
هڪو نه فيصلو نه ڏئي رهيا هئا. نيٺ کين سمجهائي لاءِ عرض ڪيس ته
پاڻ فرمايائون ته جي ماته هڪر ٿو اٿئي ته پنهنجي گناهين تي هڪر ۽
جيڪڏهن تبليغ هڪر ٿي اٿئي ته پنهنجي نفس (پنڊا) تي هڪر. ڇو ته
تبليغ لاءِ پهرين تون پاڻ آهين. ڏس ته تين هڪيترو حق تي آهين ۽ حق
جو هڪيترو ساٿ ٿو ڏين. بس جيڪي ڪجهه اٿئي پنهنجي اندر ۾
اٿئي. ٻاهر ڪجهه به ڪونهي. بس تلاش ۽ جستجو ختم ٿي ۽ سڀني
سوالن جا جواب ملي ويا ۽ چپ ٿي ويس.

پاڻ هميشه حق حلال جي تلقين ڪندا هئا. اهو ٿي سبب هو جو
جڏهن پاڻ فخر صاحب جون پٺيون سڻيائيندا هئا ته ان دوران هڪ
ڏينهن مون کين چيو ته توهان زمين جا رکوالا آهيو ۽ ڪجهه ڪٿو ته
پاڻ به هڪا زمين وغيره وٺن. پاڻ ڪجهه وقت خاموش رهيا ۽ مون کان

پڄاڻين ۾ ڇا تون حرار ڪٿائيندين؟ مون جواب ۾ چيو ته تان تي پاڻ
چڻائين ته پوءِ چوڻو مون کي حرار ڪڍي اچڻ لاءِ چوڻا جيڪڏهن آئين
اهو حرار جو مال ڪڍي ٻه اڃاڻن ته پوءِ آخرت ۾ تون مون کي چڻائيندين
مون کان اهو نه ٿو چئي جو پنهنجن ٻچن کي حرار ڪارائيان ساڳئي
روشنيءَ ۾ ڪڍائين ته وڃي دنيا لاءِ ڪڏهن به حرار جو مهارو
نه وڃي. ايتري قدر جو جڏهن مون کي 1989ع جي آخر ۾ پڙهڻ ۾
گورنر ڪليئر جي عارضي نوڪري ملي ته ان وقت به پاڻ مخالفت
ڪڍائين ۽ پنهنجي ڪوشش سان مون کي بطور جي ايس ڪي جي
نوڪري وٺرائي ڏنائون ۽ چيائون ته منهنجي نظر ۾ تون اتي بهتر آهين
پاڻ پنهنجي حياتيءَ ۾ منهنجي راءِ جو تمام گهڻو خيال ڪندا هئا.

محبت جو اهو سلسلو روان ڌوان رهيو. انهي دوران منهنجي دوستيءَ
جي دهر ۾ ڪافي اهل علم شاعر ۽ صوفي مشائخ سان ملاقاتون
ڪجههري ۽ خدمت جو موقعو مليو جن ۾ سائين محب الله شاهه راشدي
سائين ”اعجاز“ راشدي منصور ”ويراڳي“ فقير صادق پنهروا ڪپروا
”حافظ“ محمد بخش خاصخيلي سائين نور الدين جتوئي (نوان
جتوئي)، استاد عبدالحميد ”لرشد“ لکهن، بشير احمد عيسائي
استاد محمد عالم لغاري پير غلام مجدد سرهندي محمد خان سنگهه
ظاهر سمون (مٽياري)، گلزار علي لغاري، بادشاهه (موت) خان نوحائي (ڳڙهي)،
مير محمد پيرزادو، سيد امدا علي شاهه (اڳرو راءو)، سيد غلام محمد
شاهه (سيراچ ڪڪاڪا)، حاجي عبدالخالق عرف حاجي خاصڪن ڏيپو
 وغيره منهنجي دوستيءَ ۽ چار سچاڻ جو سلسلو تمام گهڻو هو جڏهن ته
مون هتي صرف انهن شخصيتن جي نالن تي اڪثفا ڪڍي آهي
وايڪ لاءِ ٿيو ڪتاب ”سخن اعجاز“ جنهن ۾ سندس ٻين ڪافي
نوستن جا نالا درج ٿيل آهن.

سال 1998ع ۾ سائين اعجاز جي رحلت کان پوءِ پاڻ سائين جن
جي ڪتاب کي ترتيب ڏيڻ لاءِ ڪوشاڻ رهيا. تحقيق جي حوالي سان
ڪڍي به وڃڻ ٿيندو هو ته آئون سائين کڏ هوندو هوس جيڪڏهن پاڻ

اهو سڄو سارو پيادو ساٿين جن کان دوپرو چيڪنگ ٿيڻ هٽڪريو هٽائين
 ساٿين جن جي رحلت کان پوءِ اعظم ڪرامتو رهندا هئا ۽ ساٿين، جي
 رسالي کي فلمي صورت ۾ مڪمل هٽڪري جي هڪوئي ٻي رنگ رهندا هئا
 جڏهن ساٿين اعجاز جن جو مڪتاب فلمي صورت ۾ مڪمل ٿيو
 ته اها سال 1999ع جي ڊسمبر جي ۴ تاريخ هئي. آئون رات جو سندن
 هٽڪري ڀرپور ۽ اها منهنجي عادت هوندي هئي ته رات جو پاڻ ساٿين
 سان هڪجهري هٽڪري ٻي، سهندو هوس اهڙي طرح پاڻ مون کي
 ويهڻ لاءِ پڇائون ۽ پڇيائون ته اڃ اسان جو هٽڪري ٻي ويهڻ يعني پاڻ
 ساٿين اعجاز جن جو مڪتاب مڪمل هٽڪري ورتو آهي، جڏهن ته ان
 ڳالهه مان اهو به اشارو هو ته هي اسان جي آخري رات پڻ آهي، جيڪا
 ڳالهه آئون سمجهي نه سگهيس. کين ڏر ۽ سهڪ جي آرزو رهندي
 هئي پر ان رات اهو محسوس نه هٽڪرائيندي هڪجهري هٽڪريون ۽
 گذريل وقت جي ساروئين کي ورجائينون تقريباً 12 وڳي ڌاري مون کي
 موهڪل ڏٺائون، اهڙي طرح تاريخ 5 ڊسمبر 1999ع مطابق 26 شعبان
 المعظم 1419ھ بروز آچر تي پنهنجو ڏر ڏئي، جي حوالي هٽڪريون
 92-1991ع ۾ پاڻ پنهنجي ڏاڏي ۾ لکيو هٽڪريون ته سندن هن دنيا مان
 سفر جي پڇاڻي آچر جي ڏينهن صبح جو سوڍو يا سانجهي، وقت
 ٿيندي جيڪا لکت اڄ تائين سندن هٿ اکر موجود آهي سندن
 رحلت ڇا هئي. آئون سمجهان ٿو ته خصوصاً مون لاءِ دنيا ختم ٿيڻي
 هئي. ڇو ته هڪڙي الله واري جي بقول ته ”مرشد جو دنيا مان ويڃڻ هڪ
 سڄي مريد لاءِ قيامت کان گهٽ نه هوندو آهي“

نانا نظير احمد (پاڻيچرو) پڻ سندن حياتيءَ ۾ ۽ مرشد ساٿين
 اعجاز جي صحبت جي هٽڪري ان رنگ ۾ رنگي چٽڪو هو ۽ خاص
 هٽڪري پاڻ جن سان گڏ صوفيائين محفلن ۾ ميلن ۾ ويندڙ هو جتي
 هٽڪري هو پڻ ڦٽين ۾ پڻ گهڻو مشهور ٿي چٽڪو هو پاڻ ساٿين جي
 رحلت کان پوءِ نانا نظير احمد اڳتي آيو ۽ ساٿين سجاد الرسول شاه
 (گادي نشين) جي رهنمائي ۾ ساٿين اعجاز جي رسالي کي ڇپرائڻ ۾

اهم حڪمران انا هڪيائين ۽ اسان کي بابا سائين جي ڪوٽ مخصوص ٿيڻ
 نه ڏنائين ان بعد ناٿا سائين، بابا سائين جي هڪٽار کي پنج ترتيب ڏئي
 هڪجهڙو تر مان پروڙ هڪٽار ايا هئا، پر هڪجهڙو مصرولپان جي هڪري
 اهو هڪتر پايو تهڪميل تائين پهچائي نه سگهيو 2 شوال المصفر
 1422 هه مطابق 2 آڪٽوبر 2006ع صبح رات جو اوچتو ناٿا نظير احمد ۽
 بابا وٽي جو وڏو فرزند چان محمد ايو سعيد آباد ۾ مڪان ٽانهن وٺندي
 روز حادثي ۾ پئي شهيد ٿي ويا

انهيءَ مشين بيان هڪٽيل صورتحال جي نتيجي ۾ بابا سائين جن
 جو هڪتاب ٽڙي نه سگهيو. ان بعد ان ڳالهه کي مون پنهنجو اولين
 فرض سمجهيو ته بابا سائين جن جو جيڪي هڪجهڙو هڪٽار چيل آهي
 ان سان گڏ ڳوٺ پنجموري جي تاريخ ۽ هتان جي روحاني شخصيتن
 وغيره جي احوال کي سهيڙي هڪتاب جي شڪل ۾ آڻيان، جيتوڻيڪ
 هن هڪتاب کي ترتيب ڏيندي ان ۾ آيل سمورو مواد بابا سائين، اڳ ۾
 ئي پنهنجن ڏانهن ۾ لکي ڇڏيو هو. مون فقط ان مواد کي هڪجهڙو اهل
 علم دوستن جي مدد سان ترتيب ڏئي هڪتابي شڪل ۾ آندو آهي. بابا
 سائين جي پوئلڳن ۾ سندن فرزند محبوب علي ۽ فرزان علي ميمڻ
 استادي پيڙهي سان وابستہ آهن. جڏهن ته سندن ٽيو پٽ عمران علي
 درياسڪو هڪتر هڪندو آهي. ان سان گڏ سندس ڀاءُ محمد وارث ۽ ان جو
 اولاد جنهن ۾ سندس پٽ گلزار علي حضور بخش متڙو علي رشيد
 علي سڪندر علي ۽ نثار علي ۽ انهن جو اولاد وغيره شامل آهن

احقر
 ”مسافر“ ميمڻ

محمد صابن "خاڪي" پنجمورائي، جي خاندان جو شجرو

محمد خان

محمد صابن (اول) - (اولاد 55)

محمد بچل

ابراهيم

امين (اولاد)

غازي

مجهذو

ابراهيم

مائهذو

آجر

مشتاي

مجهذو (اولاد)

عبداللہ

محمد

عومن - عبداللہ

عبدالدار (اولاد)

مولا بخش (اولاد)

عون - محمد خان

مقبول - محفوظ

امام علي

آئي بخش

اولاد محمّد وارث بن جان محمّد صابن الاول

محمّد وارث

گلزار علی امرتسار

مظفر علی

مظفر علی

ایاز علی

جاوید علی

حضور بخش

وہار الملحک

مرامل

احکمل

منتظور علی

لطیف اللہ

ظفر اللہ

نعمت اللہ

عصمت اللہ

رشید علی

حسین اللہ

عکرم اللہ

محکم علی الاولاد

تعار علی

محمد علی

محمد علی

خاڪيءَ سِندو خيال

متن

(ڪلام... خاڪيءَ پنجمورائي)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 فَصَدَّقَ كَيْ تَقُولُوا عَلَى رَسُولِهِ الْكَرِيمِ
 مَا بَعْدَ مَا لَوْ قَبْلَهُ مَا يَكُنْ مَعَهُ الدِّينُ مَا
 وَلَدَ أَعْلَمَ صَفَاتِ قَبْلَهُ مَا يَكُنْ سَيِّدُ
 إِمَامَانِ اللَّهِ مَا لَوْ قَبْلَهُ

مَعَهُ دِينُ سَبَبِ نَسَبِ جَوَاسِقِ الْبَا رَحِمَ
 خَافِدَانِ قَبْلَهُ مَا يَكُنْ رَأْسُهُ مَا يَكُنْ رُوحِي دَلِيلِي
 رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ مَنْ مَا فِي مَلِي تَوَ انْ حَصَرِي بِرَحْمَتِي
 خَافِدَانِ فِي تَلَوِي مَا فِي خَافِدَانِ مَعَهُ الْكَرِيمِ
 بِرَاسِ رُوحِي دَلِيلِي جَوَاسِقِ مَا يَكُنْ رَأْسُهُ
 لَعَنِي وَارِنْ مَا فِي مَلِي تَوَ انْ حَصَرِي خَافِدَانِ
 لَعَنِي مَا فِي خَافِدَانِ مَا فِي مَعَهُ دِينِ إِي لِي
 مَعَهُ دِينِ مَعَهُ الدِّينِ مَا يَكُنْ سَيِّدُ إِمَامَانِ
 رَأْسُهُ دَلِيلِي جَوَاسِقِ رَأْسُهُ خَافِدَانِ دَلِيلِي
 بِرَاسِ رُوحِي الدِّينِ مَا يَكُنْ رَأْسُهُ دَلِيلِي
 مَعَهُ دِينِ مَعَهُ دِينِ مَا يَكُنْ رَأْسُهُ دَلِيلِي
 مَعَهُ دِينِ مَعَهُ دِينِ مَا يَكُنْ رَأْسُهُ دَلِيلِي
 رُوحِي دَلِيلِي رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ

(1)

دلڙي ڏکيڻر تو ڀار ڪي رکڃ عجبڻ سنڀالي
هڪڻي اٿڻ لڙپ لاءِ تو عجبڻ حوالڻي
”خاصڪي“ ڪي غريڊ هڪڻي سوچڻا هڪڻي ڄاڻي
الله جي نالي منهنجي دل ڪي رکڃڻين دل سان

(2)

دل ڪي رکڃڻين دل سان ٻيڻا وجهي پڪڻ
نه لهي اوساڻ اندر جي ڏور ٿين سڀ ڏکڻ
”خاصڪي“ هن خبر جي پوي نه هڪڻن پرڪڻ
ٿيندي ٽٽارون لکڻ منهنجي دل ڪي رکڃڻين دل سان

(3)

بيڪندي بيڪندي بيڪڻ ٻي گهاٽڻ سڀ چٽاڻ
دوست دلير دل ٻي لائڻي ڀارا لڦاڻ
وڃائون سڀ وسري ويون هڪڻي شرت سنڀاڻ
نشا چڙهيا ٿينهن ڄاڻ ”خاصڪي“ ڪي غماڻ
پيري تائين پڇاڻ آهي تنهنجي عشق جي

(4)

هيڪڻر هلي آءُ تون وڌي ڀارا وري
سري تنهنجي شيرين پر منهنجي هڪا نه سري
هڪڻن هڪڻيان هڪڻي وڃاڻ آهي ڏاڍي دل پري
”خاصڪي“ سنڌي خيال ٻي تنهنجي ذوق ٺري
بيهر ٻاهر پري آهي تنهنجي عشق جي

(۵۱)

دل کي رنجش ۾ ملڻ سان ساجد ٺيڻ صلاح
تون دلير ٿئي دل جو تون پرين تون پسان
مرشد "محي الدين" تون هادي تون همراه
خوشيون "خاڪي" تي هڻي نرمل ايڪه نگاه
تنهنجي اکين منجهه اٿس آهي مون اڻڻات هڪيو

(۵۲)

آهي مون اڻڻات هڪيو ڀڄ نه هڪو آ ڀڄ
سچو سڌي صحت جو ڻاٺ چڪير سڌ
"خاڪي" سر گهري ڇڏي هڪيو ڀڄ نه هڪو سڌ
لالچ منجهه لڪار جي آسو مون ڀڄان ڇوڏيون

(۵۳)

ڀول هڪي جي قول مون سان سي پار اچي هڪ واري - ٿئي بهاري
مڙني مڙيون معاف هڪري تون دوست ٿي ملاري - ٿئي بهاري
عيب ڀڃي هن ارڱي جا مهڻا هڪ سرداري - ٿئي بهاري
"خاڪي" تي "امجار" هڪرين هڪ پنهنجي نظر پاري - ٿئي بهاري

(۵۴)

"امجار" تنهنجا آڀاڙ هجن هي محبت وارا ميرا - وسندي ويڙها
آسودو رهين تون شاڻ سڌا تلوو ٿين ڪو ڪيرا - وسندي ويڙها
هن گنج منجهان سڀ جهڻ ٿئي ڊپ پار هڪوئي شل پيرا - وسندي ويڙها
صبر صداقت طاقت تعوي سڀني توهان مهيرا - وسندي ويڙها
تنهنجي سڃاڻي سبق سان لاءِ قسم ڪٿان پيا هڪيرا - وسندي ويڙها
"خاڪي" سان سڀ ڀال ڀلايون تنهنجا ٿيرا پيرا - وسندي ويڙها

(9)

ساده صديق قربان هڪڙي اڃ سر جو سانگو سڻيو ۔ هان نه هڻيو
پار کڻي انڪسار هڪڙي ته به ڦهلڻو شور نه مڻيو ۔ هان نه هڻيو
پيار جنهن مان شاديءَ پر لائڻ هڻيئن پلا سو گهڻيو ۔ هان نه هڻيو
ميدان چڻهي پر مڙ جي پاڙي "خالصڪي" سو پڙ کڻيو ۔ هان نه هڻيو

(10)

مون کي ماهر چيو، هڪڙي هدايت حق جي
سدا ره صبر ي، حُجج پُڄ وٽان هڪڙي
بَدج توڙڪل ٿرهي ثابت سان پڻي
"خالصڪي" کي "اعجاز" هڪڙي ٽهڻل هيءُ تڏي
و الحمد لله آمين، ڏير هڪندو ره دل پر

(11)

هان ڏٺين ٿو، ٺهرا ٿو هر جي اچي
هڪڙا هڪوچها ميرڙا، غڙتي ڇو نه هجي
ڀرو پتلار ڀرو چار وٽان ٿو وڃي
ڏيڻ وٺڻ ورهائيو ڀو، جيءَ جي ڀيڻ وٺي
هڪڙي نوازين نظر سان هڪڙي گهائين منجهه گهڻي
هڪڙي دم درس ڏروني ملن هڪڙي موهين سان ٽر هڪڙي
هڪڙي ادب و اخلاق مان هڪڙي صبر مان بيگن
هڪڙي محنتين بيگن ي، لڻين سنڌي لڙا هڪڙي
انهي پلڙين "اعجاز" تين ٿو مست هڪڙي مست
"خالصڪي" انهيءَ خيال کي سمجهو هڪڙي سمجهي
مري مري جيئن، ماڻن سي مشاهدو

(112)

هائي تي ڪيترائي گهراڻي گهراڻي ۾
اهي افسانوي هونديون آهن جيڪي هڪٻئي سان
مختلف آهن. هنن مان ڪي وڏي وڏي ۾ وڏي
"خاصي" سڏبي ٿي. هنن مان ڪي ننڍڙيون آهن
سڏبي ٿيون. انهن مان ڪي اڪثر ٿين

(113)

هائي ملهجي حال تي نظر نوري هڪڙي
حقيقت هوندي آهي. انهي ۾ ڪي اڪثر
مختلف آهن. هنن مان ڪي وڏي وڏي ۾ وڏي
"خاصي" سڏبي ٿي. هنن مان ڪي ننڍڙيون آهن
سڏبي ٿيون. انهن مان ڪي اڪثر ٿين

(114)

جاني هن جهان ۾ ڪو به ڪو به
انهي ملهجي حال تي نظر نوري هڪڙي
حقيقت هوندي آهي. انهي ۾ ڪي اڪثر
مختلف آهن. هنن مان ڪي وڏي وڏي ۾ وڏي
"خاصي" سڏبي ٿي. هنن مان ڪي ننڍڙيون آهن
سڏبي ٿيون. انهن مان ڪي اڪثر ٿين

(115)

جامع آهي جهان ۾ قدرت جو هڪڙو
چال هوندو آهي. انهي ۾ ڪي اڪثر
مختلف آهن. هنن مان ڪي وڏي وڏي ۾ وڏي
"خاصي" سڏبي ٿي. هنن مان ڪي ننڍڙيون آهن
سڏبي ٿيون. انهن مان ڪي اڪثر ٿين

(116)

پسند جو هڪڙو آهي. انهي ۾ ڪي اڪثر
مختلف آهن. هنن مان ڪي وڏي وڏي ۾ وڏي
"خاصي" سڏبي ٿي. هنن مان ڪي ننڍڙيون آهن
سڏبي ٿيون. انهن مان ڪي اڪثر ٿين

(17)

پسڻ پنهنجي پاڻ ۾ جيڪو ساهه پسند
'ونفخت ليڪ من الروحي'، ان جو ئي ارواح
اٿس عهديت جو پروڻو پوئي پنهنجي
"عاشقي" سڀ مخلوق آ، راز 'ڪنڌ' جو راهر
آمر منجهه الله آهي مظهر خلق جو

(18)

هر هر مظهر دل ۾ ڏري اٿس آڳاٽو
عمر مان موجود هو مائيتين ملڪه مڪان
عهديت جي اولي جو چلمو پوري جان
"عاشقي" گهر ٿي خيال ۾ لاهي شڪل گمان
صفت منجهه سببان آهي مظهر خلق جو

(19)

نسخ واري ٿيڻ کي ڏوري هڪي ٿسندڙ
پاڻي جهاتي جيءَ ۾ هڪات هيٺان هڪسندڙ
"عاشقي" انهيءَ خيال کي راز وارا رهندڙ
پرين سي پسندڙ رهيو جن سان راهر ۾

(20)

نسخ واري ٿيڻ کي ڏوري ڏکو جن
پاڻ سڄاڻو پنهنجي اتي المرافق
مظنون سان مڪيون هڪي هڪي مات مطلق مڪن
"عاشقي" پنهنجي خيال ۾ آڳاٽو آڳاٽو
تون پڻ وٽان ٿين مائي اٿس مشاهدو

(21)

ڏسج واري ڏيڍ کي ڏوري ڏٺائون
 جي ڦو هيڏانهن هوڪانهن سڀ ۾ سوچيائون
 هڪئي ڏٺون هڪوڏ هڪئي ٿيون مون آئون
 "خالڪي" خالص خيال جي غور جو ڪوڙيائون
 تڏهين پسيائون ساڄن سٺو سوچياري

(22)

نيسي، نيسي هستيءَ کي حيران هڪي
 پاڻ وڃاير پانهنجو پاڻن منجهه پيئي
 ٿيڻ ٿيڻن تن کي مون کي منجهان ئي
 ساڄن بيڪ ٿي "خالڪي" کي خوشحال هڪي

(23)

غلين سان هٿيار جي توشن هڪريان ڳالهيون
 عبي بيڪ ۾ سچ جي ڏامن هٿ ۾ پاڻ
 هرگز هڪ ڏير ٿي هڪڙو هڪڙو هڪڙو
 اندر آڻيو هڪريه ٿيڻ ۾ پاڻ پساڻ
 "خالڪي" گم ٿي خيال ۾ خودي کي ڳالڻ
 تهاڻ پيو هڪڙو ٻرين توکي پانهنجو

(24)

آهين غور خيال اٿي مطلب خيال ۾
 خيال هڪڙي خيال سان مائج جوت جمال
 تڏواحد جو جمال "خالڪي" پسندين خيال ۾

(25)

وحدت عڪثرت وچ ۾ ويا سي نه وريا.
هڪيل ٿيل "ڦالو" چار پورا تن پريا.
هتي هن لباس ۾ چنجن سي چريا.
"خاصڪي" ٺهڻ! خيال کي سمجهن سرڻ پريا.
سي تو هڪل سان ٿريا، گمراهيون گمراهه جون.

(26)

پوڙي پياڻي! کي پئي پاڻيون چڙ.
جنهن کي پاڻيون جدا ٿي اٿئي سو ئي گذر
"انسان" پوري و اٿا سڙو، اندر پنهنجو پاڻ
"خاصڪي" پنهنجي خيال مان لاڳاپا سڀ ٿيا.
جنهن کي هڪرين سڌ سڌ وارو سو آهي.

(27)

آئينو عجيب کي مڪوڙ نه هڪيئي مڪالهه
حريف ٿيندڙي حال جو ٿئي هڪين نسخ کي

(28)

آئينو عجيب کي چنين مڪالهه هڪيئي
حاضر حقيقت جي ڀرو تن پئي
ڏٺون هڪون پئي "خاصڪي" پنهنجي خيال ۾

(29)

آئينو عجيب کي مڪالهه نه هڪيئي مڪوڙ
مليا، مال مهت جي ٿو توکي ماري موڙ
"دنيا" جيتوڻي و ملاپ هڪلا ٿيا، ٺهڻ ٿين لوڙ
پاڻهي "خاصڪي" پاڻ سان ايندو هڪ نه اندوڙ
آئيني مان اک هڪيئي ٿاڙو اٿئي ڏوڙ
تڏهن ٿيندو توڙ، جڏهن سڃاڻيندين سيد کي

(28)

آئينو عجيب ڪي مڪانه ٿي هڪيو هن
ٽيون ٽسلائون تن ڪي هتجهن منجهان هن
آهي ٿي آهن "خاصي" ٿمر خيال به

(29)

آئينو عجيب ڪي وڃي هڪري رهند
اٿي اٿي خلق جو اٿت نه هڪوئي پيهند
"خاصي" مسجد خيال ڪي ٿورڙيون پراڻهند
پڻڪ پائي پيهند ته مٿي وٽ وصال جي

(30)

آئينو عجيب هڪريه اٿنر تن اُجال
هڪري هڪي قلوب مان پيائي جي پاڻ
مڪانه پڻ هڪارونهار به اڳ به هڪيڙ نهان
رڪندين بيحڪم سيد جي ته پيڙا اٿي پاڻ
"خاصي" خيردار حيرت واري حال به

(31)

آئينو عجيب هڪري ٿمر نيٺ الله
سوئي محب عجيب سو رهبر سوئي راهه
"خاصي" رڪڇ خيال به وڏو اڳي رساهه
سوئي ساهه رساهه سوئي رڳون ساهه جون

(32)

آئينو عجيب هڪريه پنهنجو پسيج پاڻ
صورت به سمائجي سڄو سڙ سڄاڻ
ته حاضر حقيقت جي پوي تو پريان
جان اهوئي جان مشاهدي به صبح ٿي

وایون

(II)

آهي ڪي الله

ري: الله پيو وري چاهي

”خلق الانس علي صورت“ آهي ڪي الله

ري: الله پيو وري چاهي

سڀ جاءِ سڀ هنڌ، صورت وارو، ٺاهي آيو ٺاهي

ري: الله پيو وري چاهي

خلق، حسن جي عين اشاري آيو ٿي ارواح

ري: الله پيو وري چاهي

ڪٿائي هادي هدايت، وارو ڪٿائي ٿيو گمراهه

ري: الله پيو وري چاهي

اٿس ”خاڪي“ روز اٿل ڪلن وحدت منجهه ٺاهي

ري: الله پيو وري چاهي

۵۱

سویں نالن سلن ساجان بیس

پر آہیان عشق سگورو یارا

پتہنجی گھر پر پاؤں دھانی پتہنجو تیراں گھورو یارا

پر آہیان عشق سگورو یارا

راں پتہنجی سلن پاتھانی آس حکمنن تی حکونھی گورو یارا

پر آہیان عشق سگورو یارا

”آمر“ اولی عشق حکمایس آہیان آمر غورو یارا

پر آہیان عشق سگورو یارا

حاضر ناظر آہیان ہر جاہ نرمل نینہن نسورو یارا

پر آہیان عشق سگورو یارا

”خاکھی“ پتہنجو نامہ سناٹی گوت ہتم پتہنجورو یارا

پر آہیان عشق سگورو یارا

(۵)

حق موجوده همدې په آهي تنگ چلې شي نانگي
لاهي سانگوا

لورک ملاستر جهيزا چلېون پاد گلا جو گهانگي
لاهي سانگوا

آلني جهات اټور په پاني اټور وچ اټانگي
لاهي سانگوا

کوتو ليلال مرده مري وچ لنگه اټور تون لانگي
لاهي سانگوا

”خاځي“ خيال پيا سږ پورې پتخ برهه چو بانگي
لاهي سانگوا

(H)

عشق آهنگ آهیس گری

امرت هی اوتار همارا

تن من تار طلب دی لایس، توبه خود تنن گرو گری

امرت هی اوتار همارا

پوت پروم دا پولا این حکمی لیان لیان حکم لیان گری

امرت هی اوتار همارا

آهی آپ اندر وچ آید علم غری هر نام غری

امرت هی اوتار همارا

پشت پروم دی پرجهی "خالگی"، خال صبح حکم شبد گری

امرت هی اوتار همارا

❖

۵۱

آپ ڪون آپ ويڻن ڪيئي
آپ ئي آتا جاتا هون

سڄي ڪنڊا سڄي ڪنڊا ڪنڊا ڪنڊا ڪنڊا ڪنڊا
آپ ئي آتا جاتا هون

”ڪنڊا ڪنڊا“ ڪنڊا ڪنڊا ڪنڊا ڪنڊا ڪنڊا ڪنڊا
آپ ئي آتا جاتا هون

ڪنڊا ڪنڊا ڪنڊا ڪنڊا ڪنڊا ڪنڊا ڪنڊا ڪنڊا
آپ ئي آتا جاتا هون

ڪنڊا ڪنڊا ڪنڊا ڪنڊا ڪنڊا ڪنڊا ڪنڊا ڪنڊا
آپ ئي آتا جاتا هون

”ڪنڊا ڪنڊا“ ڪنڊا ڪنڊا ڪنڊا ڪنڊا ڪنڊا ڪنڊا
آپ ئي آتا جاتا هون

✽

۱۵۱

هردي اکثر حق حق

هر در حق الله

در سان دل پر دامن لاکر، زبان زماني حق حق حق

هر در حق الله

گهت پر گهرو گيان گنگن حق گردش سان گدا گفوي گفوي

هر در حق الله

جوت جمالي جلوي سان تي، جان جسر پر نهوي نهوي

هر در حق الله

چاكي، منجهه پياوړ "خالصکي"، چير چنن چير چي چي

هر در حق الله

(۲)

اچ تہ لکھی لکھون لایون

لکھون چو لکایون لوکمان لکایون

بیار جون گالھون بارہ بر اورجون پٹی کئی چا لاء ہڈایون

سوز سچایون سینی سچایون

حال وندایون هک پٹی سان ونھی چہ! منجھہ چوڑی چایون

سوز سچایون سینی سچایون

ساحر سلہاری ساج سائین گالھہ اھا وری گایون

سوز سچایون سینی سچایون

خیال جون خیال پر “خاکسري” واری واری ورجایون

سوز سچایون سینی سچایون

ایمان مقصد اور نہ لائی ہوں

اسان آپ سکون ویکو آئی ہوں

آپ ویکو تا پیوسی ارادہ ”عکس“ دی بین بچائی ہوں

اسان آپ سکون ویکو آئی ہوں

عشق امانت آہی لٹا سکی ہار برہ سر بچائی ہوں

اسان آپ سکون ویکو آئی ہوں

عاشق معشوق تا جملہ پاسکی آہی عشق کھٹائی ہوں

اسان آپ سکون ویکو آئی ہوں

اپنا آپ وچ ویک نظارا گیت ”انالہق“ گائی ہوں

اسان آپ سکون ویکو آئی ہوں

پھر پرشادستان رنگہ برنگی شوق شغل فرمائی ہوں

اسان آپ سکون ویکو آئی ہوں

کھٹان مومن برہمن جوشی کھٹان سا سڈائی ہوں

اسان آپ سکون ویکو آئی ہوں

کھٹان ظالمی کھٹان ظالم کھٹان آپ کھٹائی ہوں

اسان آپ سکون ویکو آئی ہوں

کھٹان زائدہ عالم قاری کھٹان کھٹان کھٹائی ہوں

اسان آپ سکون ویکو آئی ہوں

سیر سمورا قاب پیوسی ناتا تورو نیائی ہوں

اسان آپ سکون ویکو آئی ہوں

”خاصی“ چولی اہدیت اولی۔ افس پر آپ الائی ہوں

اسان آپ سکون ویکو آئی ہوں

کافیون

محضائہیں ہی عقل یا ہول

پنهانچی و پر آغوشن پورا.

پنهنجين سوچين پاڻ پر سوچين پنهنجي پاڻ کي پاڻ پر لوهين
خاصا تي غير وار ڏولي پنهنجيءَ پر بس آهين پورا.

پاڻ پسانين پنهنجو ٻساري صورت واري سير ۾ ساري نظارو نروار دلائل پنهنجي ۾ پس آهيون پورا.

یار پریم، جا ہاں سچائیوں، ڈالو تھیں کی حل کان چائیوں،
ہر دم کی حیدار ڈالو، پنہنجی، ہر بس آئینوں پیورا،

نظر پر آہی نقش احوال سر پر سجائے ثابت سوتی
ساقی سید سردار بولاق پتھنجی برہم آہیون پیرا۔

معني واري علم جا ماضي 'نڪتل شيء' تي آهيون قائم رهيون
اهڙا اڪثر اختيار دولتي پنهجي ۾ پس آهيون پورا.

"خاصتى" خيال توغرىل كى كۆلى ئاس جى چولى ياق تۈزۈلى
اھىر اھىر اعتقارلۇق پەنھىچىرا بىر پىس آھيۈن پورا.

60

جيڪڏهن سمجھي جيئن

تنهن جي ٿيڻ ۾ تيزو آهيان

جولي آهيان سولي آهيان ڪلهي هوندي نولي آهيان

ڪلن حسن سان ٿين اصل کان بس اهڙو آهيان

اٿس ٿيڻ سان ٿيڻ سڄي ۾ هيٺ مٿي ۾ سڄي کپي ۾

سڀ منجهه صورت سڀن پوءِ ۾ پڇين ٿو ته ڪهڙو آهيان

هر منجهه ۾ ظاهر باطن هر جاءِ هر هنڌ ثابت ساهڪن

تو کي سمجهايان ڪيئن سمجهه کڻي تو جهڙو آهيان

گهر حسن جي "خاطري" گهاٽس پاڻ تي ڪاٺو پنهي آيس

هرڪو ڪلهه هيئن ته تنهن وٽن لاءِ تيزو آهيان

•

(۵)

آئون عقل عجب اڪسير آهيان

هن خواب جو ڳجهه سمير آهيان

هڪ ذات صفات ۾ ظاهر ٿي هڪ مغل ڀيال جو ماهر ٿي

هڪ سوز کڻي هڪ ساحر ٿي "عقل ڏي" ٿيو ته ڏير آهيان

هڪ دين لفظ اسلام آهيان هڪ راهه ڳرو هر نام آهيان

هڪ نازڪ ناز خرام آهيان هڪ پير امير فقير آهيان

هڪ عالم جاير هڪلڙ آهيان هڪ مظلومي مفهور آهيان

هڪ شهنشاهه شهزور آهيان خرد ڀيال هڪي ڪنم کير آهيان

هڪ آڙه هڪ گنزار آهيان هڪ ڏنل تي سوار آهيان

هڪ "خاڪي" خبر وار آهيان هڪ خاصه مٽي جو ڏير آهيان

۱۸۱

ہی پکی آہرت دارد بڈ فکھی، جون ہولین
 پار کی بانہیں لکھتے لڑے ہاڑھرتین حکمتین ہولین
 ’حکمت حکمتاً مغلیا‘ مان عقل لایین ہولین
 من سبب عسکری کھی عتہ حسن لایین ہولین
 سبک کھی اہڑو ستاےں جوہر مان کھی ہولین
 سب و سائین سرمائی ہی جل جلال جون ہولین
 چولی چولی پر شور ہولی منڈین منڈین ہولین
 جن بیانیہ دیا پڑھون غبرین تئین ہی کولین
 جان کھی ”خاموشی“ جسر پر ہی گچھارت گولین
 پار سائین پار بانہیں پر لقا پئی ہولین

ۛ

ڏاڍو عشق آهين شهزوري تون نالي نامر حڪموري
تيم ٿر مون کي تانءِ چڙهائي ڏياريشي شهر ڏندوري
گهڙو لڪيس پر حڪين لڪائيشي هٿن حسن جي قيد حڪرايشي
گولي گولي گچي ڀارائيشي ڦاٽپ سان هي ٿوري
ڏياريشي شهر ڏندوري

هنيو حسن جا ڏنگ اُورائين عشق بيٺو ڪٿل حڪرائين
ازل اهل ڪلن اهڙو آهين خالمر ڏاڍر زندي
ڏياريشي شهر ڏندوري

عشق منجهڙي اهڙا منڊ ماڻهڙا حڪن لاءِ سوري حڪن لاءِ گھائل
تو کي سڃاڻن سالڪ سڃاڻ ٻلحڪل ٽاهين پوري
ڏياريشي شهر ڏندوري

عشق مڇاڙي محبت مڙا، رومن وارا رنگ اوريڙا
جن جا توبان "ونحن" ويڙها، تون به ٿئين چو گھوري
ڏياريشي شهر ڏندوري

عشق الاهي آهين امانت، دل جي صفائي پاڪ محبت
صبر صفات روحي رنجيت ساک سان آهين سندوري
ڏياريشي شهر ڏندوري

آهين آهين جي، حڪري آهين جي، پر جوڙهر تو لاءِ جاپين
مون تي تنهنجن پال پلاپين، آهين نور نسوري
ڏياريشي شهر ڏندوري

"عاشقي" پتلو خاصڪ ملن جوڙي ٿنهن پر ويٺو خيمان کورگه
لامحڪمانگين شهزور مڙگه محڪمان محڪين ٿنهن "پنجوري"
ڏياريشي شهر ڏندوري

(8)

علي آءِ سهار، گھڙيون گڏ گذاريون
 علي عڪيلي سان، دڙيون ۽ ٺاريون
 غمن ۾ پائي گهري تنهنجي حياتي
 ويا غم وڪوري سنگتي ۽ سائي
 گنبد تنهنجي خاطر خلق جون خواريون
 منڊون موٽي آيون آئين حڪين جاني
 تڪي رامين تنهنجون وڃايد جواني
 سڄيون راتيون سڪ ۾ هڪيان روئي ڏاڍيون
 مٿي هيڪلي ڪي ڇڏي ڇو ڏهن تون
 خلقا ڇڏ ڀلا ڇو مون کان گهڻن تون
 حڪيائي هيڪلي ڳالهون ٻين تون ڀاڻيون
 خطا دار "خاسڪي"، تنهنجو ڀار ڀاڳي
 نياڻج تنهن سان آهي سر جو باقي
 رڳو ياد رهنديون ڀاڻ جون ڀاڻيون

♦

(7)

ڏاڍي ڀار سڄو ٿر لڳي

اسان سان لڳي ٿو ٺٻائي

اسين ڄاڻي موالي موالي آهيون ڀال سندس ڄا ڀالي
سڌو سڄو ڄي سڌو ٿئي ٿو غرضڪي رڌو غوالي

هو ڀلري ڀر پشاند ٿو موٽيو هڪري مستاند
انهيءَ مستيءَ ڄي مستاني مليل ٻي مستن مڙج مڇائي

هتان خلق عجب عاليشان مليو رڌو ٿڌن کي ڏان مليو
هتان حال وارن کي حال مليو هتان مليو صبر مڇائي

آهي ساڳي ٽهڻيءَ جي صورت آهي ساڳي ٽپيءَ جي صورت
صورت صورت ساڳي سڌائين آهي هڪڙو هڪ ڄاڻي

هي "خاصي" چولو ڀائي آيو پنهنجو پاڻ لڪائي
صحيح سڃاڻم ثابت سر کي پائڻن هٿائين پٽوڻي

✽

(8)

منهنجي مٿي سڄي جاءِ نت نٿو سڀ ٿيوار،
رمڙين عجب عجبائيد رنگ واز سڀ ٿيوار،
هر جاءِ سو وڃي ٿو هر کي ته سو ٿئي ٿو
پار ٿي پنهنجا پسي ٿو پرواز سڀ ٿيوار،
”ونحن“ پر پاڻي ويڙها، لائي ٿو جيءُ پر جهيڙا،
اهڙا اٿس اوڙا، انداز سڀ ٿيوار
جهان سوين ڀڳتاين، ڀڳتاين دلڪش ڀڳتاين
آهي اهو ئي سائين، ستر ساز سڀ ٿيوار
”خالڪي“ خيال کولي پس پار کي وڌائي
هر جاءِ هو ٿو ٻولي آواز سڀ ٿيوار.

✽

۵۱

اسان جو رهبر آئين، اسان جو هادي آئين.
 سڀ تنهنجا دامن کڻي، تنهنجا دلير ماءُ منير،
 ميد توکي سوال هڪڙين ٿا، روئي روئي حال هڪڙين ٿا،
 ڇڏيو بدلاڻي، تقديري، تنهنجا دلير ماءُ منير.
 آئين نبي، جو آل پياري ساڳي صورت صورت واري
 ساڳي تون تصوير، تنهنجا دلير ماءُ منير.
 "جهنڊي وارا" تنهنجو نعرو هر جاءِ حق حقيقت واري
 صاف سچو تفسير، تنهنجا دلير ماءُ منير.
 "خاصي" جهڙا تنهنجا گولا، اڳلا سگلا، پالا ڀولا،
 ليريدار قلبي، تنهنجا دلير ماءُ منير.

(10)

دل تي چوي جو سر جيئن

توتلن مٿا صدفِي ڳيان

ساهر سر ۽ چنبر سارو ۽ اڃان سڀ مال زي

جڏهن ڳڙو سان ڳهائي وٺين تنهن ڳڙو تن ڳڙي وڃن

محفل هجي مغلِي مٿل ۽ ٿون هجين ساڳي سندن

تو هٿن هڪو ڀرت جو پيالو پيارل ڀڙ پيان

ميخ محبت جي هٿي مضمور تو مون کي هڪڙي

مست مان توتي آيس جو هر هڪ سان مارڻي ميان

آهي ”مغلڪي“ آڙي هي ڀرت شل پوري ڀري

واعدا وفا جا جي هڪڙي پورا ٿين تنهنجي اڳيان

+

(11)

هڪڙو نه شعر پاڳڙ جو مليو سڄن سڄن
 آسندڙي ئي آسندڙي جنهن کي ٿيان ٿو چئڪن چئڪن
 ٻڌندو هيس ٻين کان صفت تنهنجي حسن جي
 توکي ٿيندو ته ٿي ويس مست و مگن مگن
 جرحڪي اڳي هڪيائين سڄائيءَ جا قول هڪي
 ٻاريا سي مون سان پيارل پنهجا وڃن وڃن
 تنهنجي حسن جمال جو هڪوئي مثال هڪي
 تومن چو پوڻ هڪڙن چشت عدن عدن
 هيڏو هڪڙو غنايت مهر و سخا وٺا
 هڪڙو ڳلي ڳڻيندس تنهنجو مان ڳڻي ڳڻي
 سوسن سٺيل سنوڀر توڙي هڪڙو ڳلاب
 تن کان نفيس نازڪ تنهنجو بدن بدن
 ”خاڻڪي“ پر هڪڙن مڃي هڪڙن ٿو عيان ٿي
 چوڙو جمال تنهنجي و جهر جهر جهر

♦

(12)

منهنجو شاھ حيدر سيد آ سھاري
 در قمر آ چنھن جي ڪٽڻن کان تراري
 حمايت ھدايت سخاوت سچائي
 نبوت امامت انھيءَ گھر تي آئي
 شرف شاھ شاعران وڙي شان وارو
 ۽ ٻلا ٻٻو ٿر برادر بھائي
 نبي پاڪ ٿرمل جو حيدر برائي
 ڪٽيڻن ڪڪڙن غيبي علي حق جو نعري
 ٺران ٿلهنجي سوالي وريو ڪڪڙن خاني
 جو آيو ٿي عاجز ٿيو مالا مالي
 ٿرڻ سان ڪڪري ٿو پلائون ٻلاڙي
 ائين عامين ۽ عيثن سان آ عامي
 ڪڪري ڪڪوڀڙن سان محبت مدامي
 ڪڪندو سوني ٿرمل ٿڳھ تامياري
 عجب راز "عجلا" جي رنگ وچائي
 خوشيڻ خيال "خاڪي" سان لهيال آيو
 پٽائيندو پنهنجو سو پل پل پساري

♦

(11)

جنهن يار کي دلڙي پيار هڪيو

سو هاءِ زماني ڏاڍو هڪيو

هڪنهن ئي چيو ته منهنجو آهي ۽ هڪنهن کي پنهنجو سمجهيو ئي
 نه سان پنهنجي در کي ملائي، دل جو محور سمجهيو ئي
 سو جاني ٿيو اڄ مون کان جدا، انهيءَ درد آئو لاچار هڪيو
 سڱ جي نه گهري هئا سڀيان ئي دڳ درد گهڻو ياد آهي
 هڪ يار کي، بس يار کي، دل تي سٺا لڙيا آهي
 آوه ته دل جو آهي پاڻ، جنهن کي اکين جي اظهار هڪيو
 دل جي تمنا دل ۾ رهي، آهه چمن پرياد ٿيو
 هاءِ نه قسمت ساڻ گئي لڙيا ٿيو پر داڏ نه ٿيو
 جيتوڻيڪ ڀلا هڪيش دل خرچي آ پوءِ جنهن کي پيار هڪيو
 ٿي "خاصي" هرگز هڪين غلام، پيو سهج ستر ۽ چور و جتا،
 آه توڙ نياڻ جو هي آهي رستي هڪڙو پيو وفا،
 رهج انهيءَ جو خاندان جو پهرين تو انوار هڪيو

(14)

تنهنجي رمز رائجهن ٿاڙو رنگڙو لايو
 آسمانين ڏکي؟ ڪي سبق سڀ سڃاڻي
 تنهنجي نظر جي هڪڙي اشاري
 ڇڏيو مثال دل کي به جهٽ پٽ چيڻاري
 محبت جو تو من به مڃڙو سڃاڻي
 اکيون اکين سان ڳجهي ڳالهه هڪن آهون
 هي راز زمين ڀر به پسن آهون
 نظر جي نظاري نرمي نڄاڻي
 عجب هي لڳي ٿو آهي روپ رنگ کي
 چڙخ لاءِ ڇڏيوسون پنهنجي نام رنگ کي
 سڄي صوفي شنگ کي تنهنجي گهر گهاٽو
 تنهنجي سار اي چارو هڪڙو جو ايندي
 قسم آ خدا جو وي هڪن ويندي
 هڪڙن قيد ڏهين پڪا پنج پاي
 لقب لوحه لائي لائي هڪڙا هڪڙا
 خوشيون ”خاڪي“ سر تي کڻيا چنڊن جهڙا
 پلي پال هڪڙا ٿيو لايو سڃاڻي

(13)

من موهن منهنجا پيارا.

تنهنجي فردا هڪڙي دل ڇري ڇري

برج ڀرين ڇڏ مائٽا مين سان الپلا ارقائي
هيئن نه جهنگائي حب وارين سان چانڊ هڪڙو چڙائي
منهنجي هڪڙي مڙي مڙي هڪڙي تنهنجي مين کڻ سري سري

آئينهن ڏکڻ ڀر راتيون گذاريان ويڙن حال سڀوئي
آءُ ته توهان اوريان ڳالهائين ٿرڻ ڀرين هڪڙو هڪڙوئي
ٿو روشن ليال ٺهرا، سونهارا ويڙن سري سري

عشق اندر ڀر غيما کولي، سمجهه وڃاير ساري
ڀار ڀرڻ جو سر تي آيس چاير خلق خوار ڪه
ڏک سور ڏنا ڏيکارا، دل ڳلرا ڏيئي ڳري ڳري

هي سر ”خاکسري“ جو آ حاضري قديم تان نرواني
جهان جهنگ ڀر جيرا بهڪيون محب هڪڙا مهماني
سنو وار ٿيان پنهارا، دل وارا توتان وڌي وڌي

(14)

علي آئين مسجد يار آري

ستو يار آيان سر گهري

تڻ جي اچين هڪري پال پلايون جي، منجهه چوڙيان تولا، جايون
 آيان ماس هنن تان هڪري، ستو يار آيان سر گهري
 حجر ۾ حال هڪيا اٿم ههڙا، تنهنجا پور به ياد اچي هن پيڙا،
 وڏي جان جهڙائي، جهري، ستو يار آيان سر گهري
 اکيون اکين سان عين اڙائي، مرهڪي مڦهي مار ملائي
 وٺين چاڪڪ چري، جا چوري، ستو يار آيان سر گهري
 "عاشقڪي" کان ڇڏ هڪري خطا ٿي، عشق محبت توکان عطا ٿي
 ٽپنهن رات ڏکڻ سان پيو ٿوري، ستو يار آيان سر گهري

(71)

هر گهار ويهي دل وارين سان

حڪم پيار سدا تن پيارن سان

توڻ ٿار جيڪي هر گهارين ٿو سي مسجد تيار وارين ٿو
 جي پنهنجو پاڻ چيائين ٿو ٻو، جيءَ به جيءَ چيائين سان
 تانگهه رکين ٿو جن جي تن ۾ مائج سڀني مانعن مان به
 رهند تون ٻورو پنهنجي وچن ۾ سچن جي لڏ سهارن سان
 دنيا اٿئي درياءَ سڀوئي، جيڪو آيو سوگهو سڀوئي
 هن مان ٻار پوي ٿو سڀوئي، تار تري جو ٿاڻن سان
 جي لائي ويا سي ڳاڻي ويا، ۽ ناٿو ٿوڙ ٿيائي ويا،
 سڀ سالڪ سر سمجهائي ويا، اسارين سان ۽ اڻارين سان
 "خاڪي" غزل خودتيا جا ٻوڙي نجس ٿانگو نفس ٿوڙي
 "وَنَحْنُ أَكْثَرُ" ٻوڙي ٻوڙي، ڪنڊل ٿي رهند يارن سان

♦

(۱۱)

روڼي روڼي حكيما مون هېڅا حال سچكندې تو لاء سال ٿي ويا.
 راتو ټينهان مون ٿي آ ټال سچكندې تو لاء سال ٿي ويا.
 اچيكي ټنگري تو سان آ مون لائي پلا سهندس حكيما ايتي جفا ٿي.
 جر هارين اگيون ٿيون جال سچكندې تو لاء سال ٿي ويا.
 ساري دنيا گذاري سگي ٻي هڪ من ٿو گذاريان ڏکڻ ٻي
 ٺه سڃا سچو هڪا سڃا سچكندې تو لاء سال ٿي ويا.
 مون دامن جهلي آء تنهنجي سوا تنهنجي ٻئي ناه تنهنجي
 منهنجا محبوب مهتاب مثال سچكندې تو لاء سال ٿي ويا.
 خوش "خامسې" سال وه تون سدائين ناتو پنهنجو ٿورڙ تپائين
 سکر پنهنجا پلاجن پال سچكندې تو لاء سال ٿي ويا

خاکیء سند و خیال

غزل

(II)

يا ربي! معاف ڪري، منهنجي خطا ٿي.
 تُو الهندي جي صديءَ جون ٽي ڏيڻا ٿي.
 لمحات زندگيءَ جا گذريا گناهه ۽
 مشڪل مشڪل جي صديءَ جي ڏيڻا ٿي.
 آزاد ٿيڻ لاءِ هي دنيا جي رنج و غم کان
 بيمار دل جي ڌاتو آخر دوا ٿي.
 منهنجي شڪير آڏو آهي جواب ڏيڻي
 مون کان نه لحد ۽ هرگز بچا ٿي.
 چيڙي شڪرانه يارو! مرسلي ملي ٿي مون کي.
 پنهنجن جي واسطي هيءَ پوري عيادت ٿي.
 صبر و قرار ايمان "خالڪي" کي شڪر عطا ٿي.
 هر حال خيال حاصل ٿي تنهنجي رضا ٿي.

آلِي رسولِ اطهر، ۲ اعجازِ علي، ۱ آهي.
 هر دم حضورِ حاضر، ۲ اعجازِ علي، ۱ آهي.
 خاموش نظرِ ان چو گفتارِ پر هدايت،
 معنيٰ به منجلي ماهر، ۲ اعجازِ علي، ۱ آهي.
 آهي امانِ حق چو حق جي آئينِ گواهي،
 پورو حقي پيغام، ۲ اعجازِ علي، ۱ آهي.
 وعدي وفا به پوري سخنياتِ پر صداقت،
 دل جو سخي دلائل، ۲ اعجازِ علي، ۱ آهي.
 حڪمتي حڪامِ سارو پريور اٿس برده سان،
 عاشقِ بليغِ شاعر، ۲ اعجازِ علي، ۱ آهي.
 مرندا نه مردِ خودهين ”موتو“ مري چيا جي،
 تاتي حڪيمِ نشان، ۲ اعجازِ علي، ۱ آهي.
 صوفين جو سرگرو آ، وحدتِ وجودِ قائل،
 صادقِ سدائين صابر، ۲ اعجازِ علي، ۱ آهي.
 ناصبحِ نظرِ ملاڪي، مائي مشاعرو آس،
 واٽ سو سراسر، ۲ اعجازِ علي، ۱ آهي.
 صلواتِ علي وآلہ صلواتِ پوره سيد تي،
 سيد جو خود ٿناڱي، ۲ اعجازِ علي، ۱ آهي.
 سڀ سارِ پرت پاري سڀ سان هڪڙي چڱائي،
 وارثِ واهين جو واهر، ۲ اعجازِ علي، ۱ آهي.
 ”خاصي“ چوپيشوا پر ”خاصي“ چورهنداسو،
 ”خاصي“ چوپارِ پاڻ، ۲ اعجازِ علي، ۱ آهي.

عشق سانو آ وگر "اعجاز" جو
 سحر، سچائي ۽ صبر "اعجاز" جو.
 موت کان اڳ ۾ مرڻ جي چٽڪي جيا،
 تن ۾ نالو آ امر "اعجاز" جو.
 فلسفي "اعجاز" ۾ جو ٿيو لنگر،
 سوسچائي ويو لنگر "اعجاز" جو.
 پارسا ڏس ٿو ڀروڙي پرت مان،
 برهه وارو هي بحر "اعجاز" جو.
 ٺهڻ جي ڌڻي ۽ ڌاڻي ۾ سدا،
 هر گهڙي هر جا لنگر "اعجاز" جو.
 سختن سڻن ۾ ڪي هينون چيو
 سوز آ سارو شعر "اعجاز" جو.
 آئيندڙ دل ۾ لنگر پائي ٿيو
 قلب تي قائم نظر "اعجاز" جو.
 غنن منهنجي مان ڳڙو هڪڙو چئي
 اُت اُوسي ٺهندو اکر "اعجاز" جو.
 حال جو آ حڪال يارو ان هڪڙي
 "پاد آيو اڃ سفر "اعجاز" جو.
 مرحيا حد مرحيا جو اڃ ملي
 قرب وٺڻ هڪيو لنگر "اعجاز" جو.
 در ڌڻي "خداڪي" دعائون پيو گهران
 شل وهي سرهو سگر "اعجاز" جو.

[illegible]

(4)

اڄ نگاهِ ناز دل ۾ هڪ ٻيا محشر ڪيو
 اڳ نه مون تي اهڙو محب ڪو منتر ڪيو.
 ويو ڏکي دلبرِ دوناليءَ سان، دل ڌڙڪي پئي
 غمزه ناز و ادا جو ساڻ تنهن لشڪر ڪيو.
 عارضي جانان تي جذبن زلفِ عنبر نڪريا.
 خال خط مخفي ڪري تن آ گهڻو مضطر ڪيو.

ڦاٽوئن کي نوازيو ٿو نظاري نظر سان
 ناز پرور يار جي، نت ناز آ نوسڪر هڪيو
 لال رخ لالچ جي کي هڪيو، نعل سان تشبيھ ٿيان
 مون شايد خويان سان سچو رشڪ چمن دلير هڪيو
 اشڪ اکين جا شڪي ويا، ته به ڏسڻ لاءِ آئين
 دل نه پرور دلريا جي، درد جو دفتر هڪيو
 خود خدا آ عشق هڪيو، ۽ عشق آ راجه خدا،
 پيشواڻي لاءِ پنهنجي، سو اٿم رهبر هڪيو
 برزخ ابرو جانان کي، بنايم سجده گاهه
 عشق جي اسلام جو مون، حج اهو اڪبر هڪيو
 درد واري جو دارون، درد پند ٿيو دلريا،
 دين دنيا ۽ ڌڻي سو، دل آهي ڏاڏو هڪيو
 جنهن جي دروازي مٿي، سائڻ سڪندر ٿو ڏسان
 تنهن سواءِ هڪنهن کي نه پنهنجو يار مون يار هڪيو
 دست دامن ۽ وجهي آ، دل اکين معراج هڪيو
 مون عروجي ۽ ٽڙولي، سير سڀ آ سر هڪيو
 حد هزاران ويس سان، آيو سچو سينگار جي
 دل اندر جي دائري سو، مير آ محور هڪيو
 هي عنايت ۽ غلو هڪيو، نذر آ الف جي
 جان و دل منهنجي چگر ۾، جتنهن جذب جوهر هڪيو
 چو نه ڏسجي هن ڏسڻ سان، ۽ لڪو آ سڪ ڪٿي
 خاڪه جي چولي ۾ "خاڪي"، پاڻ تنهن مظهر هڪيو

۵۱

گزاره يار سان گهلين، گهلين اغلین جو چا چلجي؟
 دليون پشي قرب پر هگلين، هگلين اغلین جو چا چلجي؟
 نه هکامون تين نه هکامون هگلن پري کان ٿي پس سان پس
 اکيون از غره وهي اکيون اکيون اغلین جو چا چلجي؟
 حڪيم حيله هزارين پر، اکيون ڦاٽيون اٽلي هڪڻين
 لنگي لوجکون وهي لڙاڻ لڙاڻ اغلین جو چا چلجي؟
 ويڙهي يار جي پر دل هڪري پشي روز شب بل بل
 رڳو ڏانهن رڳو ڏانهن ڏانهن اغلین جو چا چلجي؟
 لڳي لنگي لنگي اندر لوري اکين ماريو لوري لوري
 تجزي جز جي پر بهلن بهلن اغلین جو چا چلجي؟
 حقيقت هيءُ شلج ”خاځهکي“، رڳو هڪ دل نه تنهنجي پر
 سوين سڪه پر دليون سڙيون، سڙيون اغلین جو چا چلجي؟

۱۸۱

يار جانان جي چڏائي ۾، اٿس ٿيو غير نصيب
 نت اکين مان نير هاري، رنج زنج هر در نصيب
 حڪمران ڪو ڪيئن ڪيئن ٿيو ڏهڻ تي نصيب
 ڪيئن سي سهڻي ٿيون شايد ته آهيان حڪم نصيب
 اي صبا! اڃ يار کي، آڃ هي نياپو يار ٻار
 هجر تنهنجي پر هميشه مون کي آ ماهر نصيب
 سائيا! تنهنجو هجي آهه منهنجو تمام
 تو هٿان هر هر ٿئي شل بزرگ چلڻ و چرڻ نصيب
 تو ڏکو جنهن کي به قطرو پنهنجي چوڌ و هڪدم ساڄ
 تنهن کي چڻ آهي عطا ٿئي عشق جو قلزم نصيب
 حق پلي عيلا به ڪن ٿا، نه ڪنهن جي اختيار
 پاڳ سان ڪنهن کي ٿئي ٿي ڏهڻ جو در نصيب
 دل اندر جي دائري ۾، درد جو درٻار ڏکاو
 پوءِ ڀڃڪ سان توکي ٿيندو سو پرين ڀرندو نصيب
 هڻج هڻائي من اندر ۾، برهم واري باهر ٻاري
 عشق سان "خالڪي" ٿئي ٿي پيار جو پرچم نصيب

✽

(۱۱)

چا چوان محبوب جو رخ آهي مثل م هر
 م هر جي رخ ۽ لالائي گهڻي ڪڍي ل به
 زلف زهري دار طاهر جنهن وقت چوڙي تو ڇڏيا
 رخ مٿان چڻ آيو ٻيو رخ ل الفد ليد
 هائي دغسلين وري شون رنگ لايو ٻيو طبع
 ها چشمت لالاءِ گل يا گد ل الفد به
 ا به و سان گهڻي سچي مون کي وڌي
 وهرا تلوارين چاڙهين چن ڇڏيو ليد سڌ به ي
 شيجا توکي ڪريمان ٿي آفتاب در جهان
 آسري تنهنجي ٿيڻي ٻيو "رخ الف به ڪي"

۵

(8)

ڪنهن سٺي شعر سان مون وڃي نانو لايو آ،
 منجهي به نه ٿو سگهجي، ڇا هن جو رايو آ.
 مجبور ڪهڙيون چيئڪي، گذرن ٿيون چڏائي به
 تن وٽر سيني به ڪهڙو درد وڌايو آ
 تصور ۾ آسان ويٺو هر وقت مندر دلير جي
 تصوير وٺي پنهنجي دل جون ڪي پڌايو آ.
 دستور آهي اعزٰي صحبت جي رستي جي
 ڏک سور سواڻ پيو هڪي، هڪجهڙو ڪنهن نه پرايو آ.
 اتي پاڻ عبا منهنجي وڃي يار ڪي نياپو ڏي
 ناشاد عاشق ڪي ٿي ناحق چو سڻايو آ.
 رڳ هوش صبر "غاضبي"، هڪر هڪير رڻيون ڏانهن
 بي درد اڳيان روشنيءَ اهو روڻ اڃايو آ.

♦

(۵)

ملي محبوب جي محفل آسڻ گهرجي، بدن گهرجي
 رهي خاموش خوش دل ٿي، اچڻ گهرجي، وڃڻ گهرجي
 هڪڙي هڪڙي ۽ جھلجھل ڪري، ڪوئي ٿي، تون محفل ٿي
 هتي حاضر هڪڙي دل ڪي، ٿيڻ گهرجي، وڃڻ گهرجي
 اهر ۽ آسڪارو ٿي، حقيقت حال وارو ٿي
 سراپا صاف سارو ٿي، اٿڻ گهرجي، ويهڻ گهرجي
 چٽي دارالفنا جو ٿي، هڪڙي اثبات سارو ٿي
 ’موتو ٿيل‘ مري هر هن، مرن گهرجي، جيئڻ گهرجي
 اها ”خامسڪي“ نه وجهه گهاري اٿئي هي، مهل موجودي
 هڪڙي سر گهور ٿڪ واري سنڌ گهرجي، کڻڻ گهرجي

♦

(10)

واه جو نڙ پٺايو اٿئي ٿوڍو لکن جو لايو اٿئي
 ذات ظهور ظاهر باطن صورت منجهه سڀايو اٿئي
 'خلق الامر علي صورت': اصلتون نقش پٺايو اٿئي
 'وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُوحٍ' سان ئس ثابت تنهن وريان پٺايو اٿئي
 منهن مانين مهنئين ٿئي هي سارو سر سمجهايو اٿئي
 گولج وارن گولي ورتي جيڪي گجهڙو گالهاريو اٿئي
 چيلهن هڪيلهن چليو تنهنجي واه جو رنگ رڄايو اٿئي
 هر جاء آئين حاضر ناظر سڀ سان نيتن ٺايو اٿئي
 'إِنَّ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ': قرآن اندر فرمايو اٿئي
 "خاشکي" چوي اندر ٻولي وهر گمان رڄايو اٿئي

111

مست مون مڃڻو ڪئي، ڇو ٿيڻ ڪري ٿا چوري،
 جبل جنگل واري جهڙو آ، جيءُ منهنجو جهوري،
 جهنگلي لکجي ويو اڙل کان سو پڻ گيلندس اڃان،
 ننڍڻ لاهڪون دلي مون آڳ گهڙو آ آوري،
 رڳو ناتو آءُ ڇولي ڀر ٺاهڻ آ لاکي
 مون سندس ناتي ۽ نالي، ڇو سڳو آ سوري،
 جيئن رڻي محبوب ڪئي آ، تين رڻي مون ڪئي به آ،
 ڀل ته هو راضي رهي، گهڙ ٻيڙ وٽان ٿو گهريو،
 مون ڇڏيا دنيا سڌا، سڀ آسرا اوسهڙا،
 دوستو مون سان رشتي ٽوڙيو ڪين ٿوري،
 جنهن جويج آ پاڇو سان پئي پيو، منهنجي پوکي،
 سو سٺو ساڻو سڄو ٿي، محبتي ڀڻ موري،
 ڪو چوي ”خاڪي“ چريو آ، ڪو چوي آهي ڪري،
 مون ته پنهنجو حال چڙي، عشق سان آ آوري

♦

خاکي ۽ سندو خيال

پڻ ٻيو ڀيرو ڏسڻ جي سڃاڻپ ڪرڻ

فقير شفيق الزمان جاسي

فون: 03434701253

پڻ ٻيو ڀيرو ڏسڻ جي سڃاڻپ ڪرڻ

